

KS. WAŁAW UMIŃSKI CM* – KRAKÓW

**POŚLUGA KAPELANA WOJSKOWEGO W LATACH 1918-1920
W ŚWIETLE PAMIĘTNIKA
KS. ANDRZEJA MASNEGO-MKNIEWSKIEGO CM**

**THE SERVICE OF A MILITARY CHAPLAIN IN THE YEARS 1918–1920
IN THE LIGHT OF THE MEMOIR
OF REV. ANDRZEJ MASNY-MKNIEWSKI, CM**

Abstract

The purpose of the article is to introduce the issue of military pastoral care during the Polish-Ukrainian War (1918–1919) and the Polish-Bolshevik War (1919–1920). One of the important events after the end of World War I was the establishment of the Field Bishopric of the Polish Army in Poland. Rev. Stanisław Gall, previously auxiliary bishop of the Warsaw Archdiocese, became the first field bishop in 1919. The article showcases the rules of military chaplains during this difficult period.

The main part of the publication was devoted to the life and activities of Rev. Andrzej Masny-Mkniewski, CM. His ministry as a chaplain was analysed in detail on the basis of his personal recollections. At first, he served in the general hospital, as well as on the streets of the city during the defence of Lviv (from November 1918 to February 1919). He served as chaplain of the 8th Legion Infantry Regiment from 24 March to 12 November 1919. Together with the regiment, he participated in the Battle of Denysiv and Berezhan, among other battles. Then, by decision of the military pastoral authorities, he was assigned to the 35th Infantry Regiment, where he remained from 25 November to 10 September 1920. Noteworthy in this period is his heroic stand during the retreat from the Dnieper and Grodno rivers, the attack and assault on the village

---

* Ks. Waław Umiński CM – dr historii Kościoła, adiunkt, Instytut Historii, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

e-mail: waclaw.uminski@upjp2.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6901-2454>

of Kalinowo near Wyszków, as well as during the crossing at Borkowo near Nasielsk.

In the memoirs of commanders, he is remembered as a pastor who fulfilled his ministry not only in the barracks, but above all as a zealous confessor during frontline battles. He celebrated Mass and organized other services in many places and attended funerals of fallen soldiers. He visited soldiers in the hospital, during rest, as well as during combat operations. He spared no effort or good word to encourage soldiers to fight the advancing enemy. As the regiment's education officer, he also fulfilled his duties in every respect, distributing books to subunits and individual soldiers and arranging various talks.

Keywords: Polish-Ukrainian War; Polish-Bolshevik War; 8th Legion Infantry Regiment; 35th Infantry Regiment; military chaplaincy; chaplain; Rev. Andrzej Masny-Mkniewski, CM; diary

Translated by Marek Robak-Sobolewski

*****

Papież Benedykt XV w orędziu do narodu polskiego z 15 października 1918 roku napisał m.in.:

Naszym życzeniem jest, aby Polska, odzyskawszy swą pełną niepodległość, mogła jak najrychlej w zespole państw zająć przynależne jej miejsce i dalej rozwijać swoją historię narodu cywilizowanego i chrześcijańskiego. Życzymy również wszystkim narodom, także i niekatolickim, niegdyś podległym Rosji, aby i im dane było rozstrzygnąć o własnym losie, rozwijać się pomyślnie według swych pragnień i sił sobie właściwych¹.

Ojciec Święty w tym orędziu jednoznacznie opowiadał się za tym, aby Polska istniała jako wolny kraj, który sam będzie decydował o swoim losie. Jednocześnie Benedykt XV był zaniepokojony informacjami dotyczącymi sytuacji wierzących w Rosji sowieckiej. Do Stolicy Apostolskiej dochodziły wiadomości o terrarze ateistycznym, o morderstwach i prześladowaniu duchownych oraz zamykaniu kościołów².

Życzenie papieża spełniło się. Polska po 123 latach odzyskała niepodległość. Jednak sytuacja polityczna nie była pewna zarówno przy granicy z Niemcami, jak i z Rosją sowiecką. Na zachodzie doszło do wybuchu trzech powstań śląskich (1919-1921) i powstania wielkopolskiego (1918-1919), których celem było przyłączenie do Polski spornych terenów. Na wschodzie zagrożeniem dla Polaków był

¹ *Orędzie papieża Benedykta XV do narodu polskiego z 15 października 1918*, w: *Kościół w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920. Antologia tekstów historycznych i literackich*, Warszawa 1995, s. 26.

² Por. A. Około-Kułak, *Kościół w Rosji dawnej, obecnie i w przyszłości*, Kraków 1928; M.M. Drodowski, *Spółczesność i Kościół w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*, w: *Kościół w czasie wojny*, s. 10; *Orędzie biskupów polskich do duchowieństwa i wiernych z 10 grudnia 1918*, w: *Kościół w czasie wojny*, s. 56-65; J. Dębiński, *Sytuacja Kościoła katolickiego w Państwie Radzieckim w dwudziestolecu międzywojennym*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 6 (2002) s. 471-481; R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin 1997.

rozwijający się bolszewizm, który chciał rozlać się na Europę Zachodnią. Polacy musieli się liczyć z tym, że dojdzie do wybuchu kolejnej wojny. Jej skutki mogły być katastrofalne.

W tym trudnym momencie odrodzonej Polski szybko pojawiła się potrzeba powołania struktur duszpasterskich w szeregach wojska. Dnia 5 lutego 1919 roku Stolica Apostolska dzięki zaangażowaniu Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, Episkopatu Polski oraz wizytatora apostolskiego ks. Achille Rattiego ustanowiła na terenie Polski Biskupstwo Polowe Wojska Polskiego³. Pierwszym biskupem polowym⁴ został ks. Stanisław Gall⁵. Do jego uprawnień należało udzielanie jurysdykcji duchowej kapelanom, ich mianowanie, przenoszenie, awansowanie i zwalnianie. Biskupowi podlegała Kuria Polowa. Jednocześnie był zwierzchnikiem dziekanów okręgów generalnych⁶.

Po swojej nominacji bp S. Gall 22 lutego 1919 roku wydał odezwę do kapelanów. Podkreślił w niej trudności pracy duszpasterskiej wśród żołnierzy, zachęcał do gorliwości i staranności w służbie. Dalej pisał:

(...) Gorliwość swoją podwójcie, (...) przede wszystkim na polu bitwy, gdzie w oddziałach sanitarnych rannym udzielajcie sakramentów, niech budzi się w was prawdziwie ojcowskie serce, które z gorącym współczuciem boleje

³ J. Odziemkowski, B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, s. 17; J. Odziemkowski, S. Frątczak, *Polskie duszpasterstwo wojskowe*, Warszawa 1996, s. 81; J. Odziemkowski, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914-1945*, Warszawa 1998, s. 49.

⁴ *Pismo Wizytatora apostolskiego Achillesa Rattiego do Ignacego Paderewskiego w sprawie nominowania Biskupa Stanisława Galla biskupem polowym Wojska Polskiego* [z dnia 5 lutego 1919], w: *Duszpasterstwo wojskowe w okresie posługi abp. Stanisława Galla biskupa polowego Wojsk Polskich. Wybór dokumentów źródłowych 1918-1933*, Warszawa 2020, s. 34-35; *Pismo Wizytatora apostolskiego Achillesa Rattiego do Stanisława Galla, biskupa pomocniczego warszawskiego [o nominacji na urząd biskupa polowego Wojska Polskiego]* [z dnia 5 lutego 1919], w: *Duszpasterstwo wojskowe w okresie posługi abp. Stanisława Galla*, s. 36.

⁵ Stanisław Gall, urodził się 21 kwietnia 1865 roku w Warszawie, święcenia kapłańskie otrzymał 29 czerwca 1887 roku, wikariusz w parafiach warszawskich (Służew, Wola, Leszno, archikatedra św. Jana), wykładowca filozofii i liturgiki w Seminarium Metropolitalnym w Warszawie (1889-1918), regens seminarium duchownego w Warszawie (1910-1918), sakrę biskupią przyjął 17 listopada 1918 roku, biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej (1918), biskup polowy Wojska Polskiego (1919-1933), arcybiskup tytularny, zarządca archidiecezji warszawskiej (1939), następnie administrator (1940-1942), zmarł w 1942 roku w Warszawie. Por. M. Żywczyński, *Gall Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, red. K. Lepszy, Kraków 1957, s. 231; J. Bazydło, *Gall Stanisław abp*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bienkowski, Lublin 1989, kol. 829; *Stanisław Gall (Gala)*, w: K. Krasowski, *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996, s. 67-69. Szerzej o życiu i działalności abp. S. Galla zob. Z. Kępa, J. Prochwicz, *Arcybiskup Stanisław Gall. Pierwszy biskup polowy Wojska Polskiego*, Warszawa 2020.

⁶ Por. *Referat Biskupa Polowego dot. Organizacji duszpasterstwa wojskowego wygłoszony na zjeździe biskupów w Gnieźnie w sierpniu 1919*, w: *Duszpasterstwo wojskowe w okresie posługi abp. Stanisława Galla*, s. 72-84; *Referat Biskupa Polowego dot. Organizacji duszpasterstwa wojskowego wygłoszony na zjeździe biskupów w Gnieźnie w sierpniu 1919* (Warszawa, 25 sierpnia 1919), w: Kępa, Prochwicz, *Arcybiskup Stanisław Gall*, s. 203-220.

nad cierpieniem swych synów duchowych i zapobiega, aby nikt z nich nie umierał bez pomocy religijnej (...)⁷.

Dnia 24 listopada 1919 roku został opublikowany regulamin, który określał kształtowanie się spraw personalnych w duszpasterstwie wojskowym. Kapłan, który pragnął służyć w wojsku musiał uzyskać pozwolenie od swojego biskupa, wykazując się jednocześnie przynajmniej trzyletnią praktyką duszpasterską. W przypadku posługi na froncie regulamin zwracał uwagę na konieczność sprawności fizycznej, łatwego nawiązywania kontaktów z żołnierzami i szybkiej orientacji w obliczu często zmieniającej się sytuacji⁸. Obok kapelanów, którzy pragnęli podjąć stałą służbę przewidziano także kapelanów pomocniczych. Powoływano ich w garnizonach liczących przynajmniej tysiąc ludzi lub w szpitalach wojskowych mających przynajmniej dwieście łóżek. Kapelani pomocniczy nie byli wysyłani na front, pełnili służbę w garnizonie lub innej instytucji wojskowej. Latem 1920 roku wraz ze sporą grupą księży ochotników pojawiła się zupełnie nowa kategoria kapelanów, tzw. lotnych. Do ich obowiązków należało prowadzenie misji, rekolekcji czy organizowanie spowiedzi w jednostkach liniowych. Mogli też wykonywać zadania specjalne powierzone im przez biskupa polowego⁹.

Gdy wojska bolszewickie zbliżały się do Warszawy, papież Benedykt XV w liście do wikariusza generalnego Stolicy Apostolskiej kard. Bazylego Pompili¹⁰ z 5 sierpnia 1920 roku podkreślał:

Gdy wszystkie narody cywilizowane korzyły się w milczeniu przed przewagą siły nad prawem, jedynie Stolica Święta protestowała przeciw bezprawnemu podziałowi Polski i przeciw nie mniej niesprawiedliwemu uciskowi ludu polskiego. Obecnie wszakże chodzi o rzeczy o wiele poważniejsze, obecnie jest to niebezpieczeństwo nie tylko dla istnienia narodowej Polski, ale miłość dla Europy całej każe nam pragnąć połączenia się z nami wszystkich wiernych w błaganie Najwyższego, aby za orędownictwem Najświętszej Dziewicy Opiekunki Polski zechciał oszczędzić Narodowi Polskiemu tej ostatecznej klęski oraz by raczył odwrócić tę nową plagę wycieńczonej przez upływ krwi Europy¹¹.

⁷ *Odezwa biskupa polowego Stanisława Galla do kapelanów wojskowych* [z 22 lutego 1919], w: *Kościół w czasie wojny*, s. 133.

⁸ *Tajny Rozkaz Wewnętrzny do Duchowieństwa Wojskowego dot. Regulaminu dla Rzym[sko]-kato[lickiego] Duchowieństwa Wojskowego* [z 24 listopada 1919 w Warszawie], w: *Duszpasterstwo wojskowe w okresie posługi abp. Stanisława Galla*, s. 109-113; J. Cygan, *Duszpasterstwo wojskowe w wojnie polsko-bolszewickiej*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki”, 6 (2000) s. 30.

⁹ Odziemkowski, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego*, s. 53.

¹⁰ Bazyli Pompili, urodził się 16 kwietnia 1858 roku w Spoleto, święcenia kapłańskie otrzymał 5 grudnia 1886 roku, w latach 1886-1904 pracował na terenie diecezji rzymskiej, audytor Roty Rzymskiej (1911), Wikariusz Generalny Rzymu (1913-1931), 11 maja 1913 roku otrzymał sakrę biskupią, archiprezbiter Bazyliki św. Jana na Lateranie (1914-1931), 22 marca 1917 roku kreowany na kardynała biskupa, wicedziekan kolegium kardynalskiego (1930), zmarł w 1931 roku. Por. *Pompilj Basilio*, w: *The Cardinals of the Holy Church. Biographical Dictionary (1903-2011)*, <http://web.archive.org/web/20131231002118/http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios-p.htm#Pompilj> (dostęp: 15.05.2018).

¹¹ *List Benedykta XV do kard. Bazylego Pompili*, w: *Kościół w czasie wojny*, s. 41-42.

Po przypomnieniu ważnych wypowiedzi papieża Benedykta XV tak bardzo zatroskanego losem Polaków warto podkreślić, że tematyka zaangażowania duchownych podczas wojny polsko-bolszewickiej była poruszana już w wielu publikacjach¹². Podkreślono w nich rolę kapłanów, którzy nieśli pomoc duchową żołnierzom biorącym udział w tej wojnie.

Obchodzona w 2020 roku setna rocznica Bitwy Warszawskiej była dobrą okazją do pochylenia się nad wspomnieniami uczestników tych walk. Jednym z przykładów materiałów, które warto przybliżyć szerszej publiczności jest pamiętnik autorstwa ks. Andrzeja Masnego-Mkniewskiego CM.

Na początku przyjrzyjmy się życiu ks. A. Masnego-Mkniewskiego CM. Urodził się on 22 lipca 1877 roku w Łące jako syn Andrzeja i Zuzanny. W 1891 roku rozpoczął naukę na poziomie średnim w małym seminarium prowadzonym przez misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Do Zgromadzenia Księży Misjonarzy wstąpił w 1895 roku i rozpoczął seminarium internum. Po dwóch latach złożył śluby święte w dniu 27 września 1897 roku. Święcenia kapłańskie przyjął 6 lipca 1902 roku. Na początku posługiwał jako wikariusz w parafii Jezierzany¹³ w archidiecezji lwowskiej do 1904 roku. Następnie przebywał przez rok w Tarnowie, zajmując się katechizacją dzieci. Później został przeniesiony do Krakowa, na Kleparz, gdzie pełnił obowiązki kapelana Zakładu im. Helclów. Od 1907 roku posługiwał ponownie w archidiecezji lwowskiej w Sarnkach Dolnych, następnie w Witkowie Nowym (1908-1911). Od 1911 do 1914 roku mieszkał w Krakowie, na Kleparzu. W 1914 roku został ponownie mianowany wikariuszem w Jezierzanach, po roku podjął posługę kapelana w domach siostr miłosierdzia. Pod koniec I wojny światowej powołano go do wojska pruskiego. W latach 1918-1920 pełnił posługę kapelana w Wojsku Polskim. Po zakończeniu tej posługi przez następne dwa lata był wikariuszem w Olczy koło Zakopanego. W latach 1922-1927 duszpasterzował wśród Polaków mieszkających we Francji. Przez cały rok 1928 przebywał w kilku krajach europejskich: Szwajcaria, Austria, Czechosłowacja, Niemcy i Belgia. Po powrocie do Polski pomagał w duszpasterstwie przy kościele rektoralnym w Krakowie, na Kleparzu. W 1931 roku został skierowany do pracy w parafii Św. Rodziny w Tarnowie, gdzie początkowo pełnił funkcję wikariusza i katechety. Ostatnie lata

---

¹² Por. *Duszpasterstwo wojskowe w latach walki o niepodległość 1918-1920*, w: Odziemkowski, Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe*, s. 17-52; *Duszpasterstwo Wojska Polskiego 1918-1920*, w: Odziemkowski, Frączak, *Polskie duszpasterstwo wojskowe*, s. 79-111; *Duszpasterstwo w latach wojen o niepodległość i granice 1918-1921*, w: Odziemkowski, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego*, s. 46-62; N. Davies, *Orzeł biały czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, Kraków 1998; Cygan, *Duszpasterstwo wojskowe*, s. 29-32; Z. Waszkiewicz, *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Warszawa 2001; T. Płoski, *Struktura prawno-organizacyjna duszpasterstwa wojskowego w II Rzeczypospolitej*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny”, 45 (2002) nr 3-4, s. 243-268; S. Wilk, *Biskupi polowi Wojska Polskiego w II Rzeczypospolitej*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lublin 2004, s. 371-382.

¹³ Jezierzany – siedziba gminy wiejskiej. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie borszczowskim, w województwie tarnopolskim.

spędził jako rezydent. Zmarł po ciężkiej chorobie 5 marca 1949 roku w Tarnowie. Został pochowany na miejskim cmentarzu w grobowcu misjonarskim¹⁴.

Czas pobytu w wojsku w latach 1918-1920 ks. Masny-Mkniewski CM opisał w pamiętniku. Składa się on z sześciu części: I – *Marzenia*, II – *Przygotowania*, III – *Borba ruska*, IV – *Walna rozprawa*, V – *O Śląsk*, VI – *We Francji*¹⁵. Celem tego artykułu jest przybliżenie wspomnień wojennych ks. Masnego zamieszczonych w rozdziałach środkowych.

W rozdziale III przedstawił swoje wspomnienia związane m.in. z obroną Lwowa. Na początku z własnej inicjatywy, następnie z rozkazu Straży Obywatelskiej (21 listopada 1918), później urzędowo potwierdzonej przez policję (22 lutego 1919) spełniał posługę kapelana zarówno w szpitalu powszechnym, jak i na ulicach miasta (w części zajętej przez Ukraińców), zaopatrując rannych i grzebiąc zabitych. Podczas jedenastego pogrzebu na Cmentarzu Łyczakowskim został trafiony w obcas. Uznał to za znak, że ta posługa jest jego powołaniem¹⁶.

Po wyzwoleniu Lwowa został poproszony przez ks. Józefa Panasia¹⁷ o pomoc w wyspowiadaniu przed Wielkanocą żołnierzy w okolicach Lwowa. Aby jak najlepiej pełnić posługę na froncie poczynił pewne przygotowania. Oddajmy w tym miejscu głos autorowi pamiętnika: „Kupiłem maciejówkę wojskową, na sutannie przy rękach naszyto fioletowe oznaki, zamieniłem płaszcz swój na szynel żołnierski z p. Żołyńskim, brewiarz i różaniec do kieszeni, hostyei trochę wina mszalnego do drugiej i dokument podróży”¹⁸.

¹⁴ S. Janaczek, *Masny Andrzej*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 428-430; ks. Jędrzej Mkniewski-Masny, oprac. B. Waleczko, <http://www.ordynariat.pl> (dostęp: 15.05.2018); *Masny (Mkniewski) Andrzej CM (1877-1949)*, http://www.encyklopedia.pl/index.php?title=Masny_Adrzej&oldid=75116 (dostęp: 15.05.2018).

¹⁵ Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księża Misjonarzy (dalej: AMS), sygn. V/244/III, Spuścizna ks. Andrzeja Masnego. Wspomnienia. Przeszła wojna.

¹⁶ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 49-51.

¹⁷ Józef Pansaś, urodził się 25 listopada 1887 roku w Porębie Wielkiej w powiecie krośnieńskim, święcenia kapłańskie przyjął 29 czerwca 1911 roku, wikariusz w Dublanach, prefekt szkoły wydziałowej w Dobromilu, członek Polskiego Stronnictwa Ludowego, członek Legionów Polskich, kapelan 3. Pułku Piechoty Legionów, uczestnik polsko-ukraińskich walk o Przemyśl, organizator polskich oddziałów ochotniczych, od 5 listopada 1918 roku dowódca grupy „San”, od maja 1919 roku uczestnik walk o Lwów. Podczas wojny polsko-bolszewickiej dziekan Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich w Galicji Wschodniej. Od września 1919 roku dziekan Okręgu Korpusu VI we Lwowie, od 1921 roku dziekan Dowództwa Okręgu Korpusu nr X w Przemyślu, proboszcz parafii Serca Pana Jezusa, w 1927 roku przeszedł w stan spoczynku, w grudniu 1939 roku aresztowany i zwolniony, w kwietniu 1940 roku ponownie aresztowany, zmarł 4 kwietnia 1940 roku (prawdopodobnie zamordowany podczas przesłuchania przez NKWD). Por. H. Borcz, *Pansaś Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, s. 609-610; L. Fac, *Ksiądz Józef Pansaś (1887-1940)*, „Przemyski Informator Kulturalny”, (1997) nr 1, s. 33-34; ks. *Józef Pansaś (1887-1940)*, w: B. Szewdo, *Zawsze w pierwszej linii. Kapłani odznaczeni Orderem Virtuti Militari 1914-1921 i 1939-1945*, Warszawa 2004, s. 99-103; ks. *Józef Pansaś (1887-1940)*, w: B. Szewdo, *Kapelani wojskowi na drogach ku niepodległości. Sto biogramów na stulecie Biskupstwa Polowego w Polsce*, Warszawa 2019, s. 375-383.

¹⁸ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 61.

Dnia 24 marca 1919 roku ks. Masny został przydzielony do regularnej armii, do Grupy płk. Władysława Sikorskiego¹⁹. Po jej podziale 4 kwietnia 1919 roku wcielono go do Grupy Operacyjnej „Mszana” płk. Franciszka Paulika²⁰, do której należał oddział rotmistrza Romana Abrahama²¹. Przemieszczał się wtedy w południowo-zachodnich okolicach Lwowa²². W Suchej Woli otrzymał od wojska dobrowolną składkę w wysokości 406 koron na kościół w Barłatowie. Ze względu na zbliżające się Święta Wielkanocne po uzgodnieniu z dowództwem zorganizował spowiedź i Komunię św.²³. Jak zapisał:

Spowiadałem głównie wieczorami, do późnej nocy po cerkwiach, w chatach i skrytkach frotowych, a Komunię rozdawałem wczesnym rankiem to w kościele to w cerkwi lub w lesie na Mszy polowej do której zazwyczaj służyli młodzi oficerowie²⁴.

Kontynuując relację, ks. Masny zapisał, co następuje:

Zasada moją było trzymać się najbliższej linii bojowej lub nawet wprost w pierwszych szeregach; wtedy bowiem najłatwiej mi było dobiec z posługą duchowną umierającym lub z opatrunkiem dla rannego, na wypadek oddalenia się sanitariusza. Podczas szerszego działania lub na rozłożonych polach mieściłem

¹⁹ Władysław Sikorski (1881-1943). W Wojsku Polskim służył od listopada 1919 roku. Był szefem sztabu w dowództwie wojsk polskich „Wschód” w Galicji, dowódcą grupy „Bartatów”, a następnie Grupy płk. Władysława Sikorskiego. W wojnie polsko-bolszewickiej pełnił służbę na różnych stanowiskach dowódczych, m.in. Dowódca 9. Dywizji Piechoty i Grupy Polewskiej podczas ofensywy kijowskiej, 5. Armii podczas Bitwy Warszawskiej oraz 3. Armii podczas walk w rejonie Zamościa. Por. R. Wapiński, *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978; tenże, *Sikorski Władysław (1881-1943)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 37, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków 1997, s. 470-471; W. Sienkiewicz, *Sikorski Władysław*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 25, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 81-82.

²⁰ Franciszek Daniel Paulik (1866-1940), pułkownik Cesarskiej i Królewskiej Armii, dowódca 8. Pułku Piechoty Legionów w wojnie polsko-ukraińskiej w latach 1918-1919 oraz w wojnie polsko-bolszewickiej, tytularny generał Wojska Polskiego. Por. T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski niepodległej*, Warszawa 1991, s. 53; G. Łukomski, *Franciszek Paulik*, w: *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik biograficzny*, t. 2 (1914-1921), cz. 2, red. B. Polak, Koszalin 1993, s. 159.

²¹ Roman Abraham, generał brygady Wojska Polskiego, urodził się 28 lutego 1891 roku w Lwowie, żołnierz Pułku Ułanów Obrony Krajowej Nr 1 (Pułk Strzelców Konnych nr 1), dowódca sektora Góra Stracenia we Lwowie podczas wojny polsko-ukraińskiej, dowódca Grupy Operacyjnej Kawalerii Abrahama, uczestnik walk polsko-ukraińskich o Przemyśl, dowódca oddziału wydzielonego (Detachment rtm. Abrahama), podczas kampanii wrześniowej w 1939 roku dowódca Wielkopolskiej Brygady Kawalerii, zmarł 26 sierpnia 1976 roku w Warszawie. Por. Z. Mierziński, *Generałowie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1990, s. 11-17; L. Laskowski, *Roman Abraham. Losy dowódcy*, Warszawa 1998; *Abraham Roman*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 1, red. J. Wojnowski, Warszawa 2001, s. 47.

²² Chodzi o następujące miejscowości: Sucha Wola, Mszana, Zimnowoda, Skniłów, Basiówka, Sygniówka.

²³ W dniach 6 do 18 kwietnia 1919 roku wygłosił 23 konferencje, przemierzając się pośród żołnierzy. Por. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 66.

²⁴ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 62.

się w pobliżu punktu zbornego rannych, zawsze jednak z szczerym żalem, że właśnie gdzieś tam zostali na polach ci, których dopiero po śmierci podjęto²⁵.

Podczas przerw w walkach i postojów prowadził prace kancelaryjne polegające na układaniu spisów, prowadzeniu ksiąg zmarłych i arkuszy sytuacyjnych zarówno grobów pojedynczych, jak i wspólnych cmentarzyków. Przekazywał informacje o śmierci najbliższym. Pamiątki wręczone mu przez żołnierzy oddawał do oddziałów naczelnych. Mszę św. odprawiał najczęściej w lesie, czasami w kościołach, cerkwiach oraz raz – w zborze. Z powodu braku księży zdarzało mu się w ciągu dnia odprawiać nabożeństwa dwukrotnie, a nawet trzykrotnie. Przy różnych okazjach starał się wygłaszać krótkie nauki i kazania²⁶. Jako oficer oświatowy prowadził czytelnię, rozprawdzając książki wśród oddziałów i pojedynczych żołnierzy. Urządzał także pogadanki²⁷.

W połowie maja 1919 roku wraz z oddziałem został przerzucony jeszcze dalej od Lwowa w kierunku Nowego Miasta²⁸, Dobromila²⁹ i Chyrowa³⁰. Oddział od 1919 roku wchodził w skład 8. Pułku Piechoty Legionów³¹. Nakazano mu objąć

²⁵ Tamże, s. 63-64.

²⁶ Tamże, s. 64-65. Jak zaznaczył we wspomnieniach: „Wszystkiego tylko 3 razy w ciągu całej wojny na froncie ruskim nie udało mi się odprawić Mszy św.”, AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 65.

²⁷ Tamże, s. 65. Na kolejnych stronach przedstawia różne wydarzenia, które miały miejsce bezpośrednio po Wielkanocy.

²⁸ Nowe Miasto – wieś nad Wyrwą. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie dobromilskim, w województwie lwowskim. Por. *Nowe Miasto*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 7, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1886, s. 227.

²⁹ Dobromil – miasto nad Wyrwą. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu, w województwie lwowskim. *Dobromil*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1881, s. 72; *Dobromil*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 7, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002, s. 236.

³⁰ Chyrów – miasto nad Strwiążem. Podczas wojny polsko-ukraińskiej od listopada 1918 roku do maja 1919 roku w mieście i jego okolicach toczyły się walki. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie dobromilskim, w obwodzie lwowskim. Por. *Chyrów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880, s. 669; *Chyrów*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 6, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002, s. 17.

³¹ Do uformowania jednostki doszło w Ostrowi Mazowieckiej w maju 1918 roku. Otrzymała wówczas nazwę 2. Pułku Piechoty. Dnia 16 stycznia 1919 roku przemianowano ją na 8. Pułk Piechoty Legionów. Pod tą nazwą funkcjonował aż do rozwiązania w październiku 1939 roku. Żołnierze tego pułku aktywnie uczestniczyli zarówno w wojnie polsko-ukraińskiej, jak i polsko-bolszewickiej. Pułk walczył w składzie I Brygady Piechoty, V Brygady Piechoty Legionów, 3. Dywizji Piechoty Legionów. Dowódcami tego pułku byli m.in.: płk Franciszek Paulik (14 maja – 7 lipca 1919, 3-9 sierpnia 1919), mjr Czesław Jarnuszkiewicz (8-22 lipca 1919, 14-16 marca 1920), mjr Mieczysław Smorawiński (15-19 sierpnia 1919), płk Władysław Bończa-Uzdowski (30 sierpnia – 13 lutego 1920, 17 marca – 15 sierpnia 1920). W latach 1919-1920 pułk wziął udział m.in. w następujących bitwach: pod Borkami Janowskimi (30 kwietnia 1919), pod Brzeżanami (19 czerwca 1919), nad Dźwiną (15 listopada 1919), nad Czernicą (18 maja 1920), pod Doksycami (20 maja 1920), pod Dołginowem (25 maja 1920). Szerzej na temat tego pułku zob. *Zarys historii*

pozycję na górze Radycz. Po odparciu nieprzyjaciela nastąpiło spotkanie trzech pułków i defilada. Następnie żołnierze ruszyli dalej, w stronę Tarnawy³², Starej Soli³³ i Starego Sambora³⁴. Dnia 19 maja w okolicach miejscowości Strzyłki³⁵ doszło do zażartej walki o tor kolejowy i most³⁶.

Z tego okresu ks. Masny wskazuje na kilka zdarzeń. Oddajmy mu głos:

Utkwiły mi w pamięci szczególne wypadki. 1) Podchwycenie podchodzącego z tyłu wywiadu ukraińskiego (czterech akademików). Zabroniwszy szwależerom maltretowania, wypowiadałem jeńców, w ręce władzy celem zasięgnięcia języka i dalszego postępowania z nimi wg praw wojennych oddałem.

Pomijam opis spotkania patrolu z pewną parą ludzi. Dalej Masny pisze:

Adiutant śpieszno odszedł. Za sztabem 3) Ja się zatrzymałem, musiałem zapatrzeć naszych niebezpiecznie rannych przed odesłaniem do szpitala, dalej po drodze i Rusinów³⁷ rannych spowiadałem i namaściłem i następnie ludowi /który mnie otoczył/ zawołać kazałem z Komunią księdza „ruskiego” z pobliskiej cerkwi i rannych z[a]nieść do chaty, bo podwozy nasze już odjechały. Słyszałem wtedy, jak między sobą „rusini” gwarzyli: „Wo, Polaczki bijut, bo bijut, ale sprawiedliwie!”. 4) W dalszej drodze ruską aptekę, w lekarstwa i narzędzia chirurgiczne wspaniale zaopatrzoną, zdobywszy doktorowi pułkowemu, którego dopędziłem, ku jego radości oddałem i sprawę o tem zdałem pułownikowi po dotarciu do sztabu³⁸.

---

wojennej 8-go pułku piechoty Legionów, oprac. M. Targowski, Warszawa 1928; Z. Jagiełło, *Piechota Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 2007.

³² Tarnawa – wieś nad Jasną. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie dobromilskim, w województwie lwowskim. Por. *Tarnawa*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. B. Chlebowski, Warszawa 1892, s. 178.

³³ Stara Sól – miasto. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie starsamborskim (od 1932 roku samborskim), w województwie lwowskim. Por. *Starasól*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890, s. 222.

³⁴ Stary Sambor (Staremiasto) – miasto nad Dniestrem. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu w województwie lwowskim. Po likwidacji powiatu starsamborskiego przyłączono je do powiatu samborskiego. Por. *Staremiasto albo Stary Sambor*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 11, s. 237.

³⁵ Strzyłki – wieś nad rzeką Dniestr. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie starsamborskim (od 1932 roku samborskim), w województwie lwowskim. Por. *Strzyłki*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 11, s. 483.

³⁶ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 71-72.

³⁷ W pierwszej połowie XX wieku tak potocznie nazywano Ukraińców. Por. M. Kozłowski, *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*, Kraków 1990, s. 26, 262.

³⁸ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 72-75.

Dalej wojsko podążyło przez Topolnicę³⁹, Turzę⁴⁰, Zdziannę⁴¹, Smolnę⁴², Bystrzycę⁴³, Kropiwnik⁴⁴, Schodnicę⁴⁵, aż przybyło do Mikołajewa⁴⁶. Później skierowało się w kierunku Stryja⁴⁷ i Bolechowa⁴⁸. Dnia 27 maja 1919 roku napotkało byłych jeńców polskich. Następnie przez Strutyń Wyżny⁴⁹ przybyło do Nadwórnej⁵⁰. Póź-

³⁹ Topolnica – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie starsamborskim, w województwie lwowskim. Por. *Topolnica*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 12, s. 396.

⁴⁰ Turze – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie starsamborskim, w województwie lwowskim. Por. *Turze*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 12, s. 665.

⁴¹ Zdzianna – wieś, 31 km na południowy zachód od Drohobycza. W okresie międzywojennym w powiecie drohobyckim, w województwie lwowskim. Por. *Zdzianna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, red. B. Chlebowski, Warszawa 1895, s. 551.

⁴² Smolna – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie drohobyckim, w województwie lwowskim. Por. *Smolna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1889, s. 907.

⁴³ Bystrzyca – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie drohobyckim, w województwie lwowskim. Por. *Bystrzyca*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 510.

⁴⁴ Kropiwnik – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie drohobyckim, w województwie lwowskim. Por. *Kropiwnik nowy i stary*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1893, s. 698.

⁴⁵ Schodnica – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie drohobyckim, w województwie lwowskim. Por. *Schodnica*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 10, s. 383-384.

⁴⁶ Mikołajów – miasto nad Dniestrem, na północny wschód od Stryja. W okresie międzywojennym wieś w granicach Polski, w powiecie żydaczowskim, w województwie lwowskim. Obecnie stolica rejonu mikołajowskiego, w obwodzie lwowskim na Ukrainie. Por. *Mikołajów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1885, s. 403; *Mikołajów*, w: A. Strojny, K. Bzowski, A. Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia. Tam szum Prutu, Czeremoszu...*, Gliwice 2014, s. 192-193; *Mikołajów*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 17, red. J. Wojnowski, Warszawa 2003, s. 420.

⁴⁷ Stryj – miasto nad Stryjem. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu w województwie stanisławowskim. Por. *Stryj*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 11, s. 429; *Stryj*, w: Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 205-207; *Stryj*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 26, red. J. Wojnowski, Warszawa 2005, s. 158.

⁴⁸ Bolechów – miasto. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba gminy w powiecie dolińskim, w województwie stanisławowskim. Por. *Bolechów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 297.

⁴⁹ Strutyń Wyżny – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie dolińskim, w województwie stanisławowskim. Por. *Strutyń Wyżny*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 11, s. 423.

⁵⁰ Nadwórna – miasto nad Bystrzycą Nadworniańską. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu w województwie stanisławowskim. Por. *Nadwórna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 6, s. 866; *Nadwórna*, w: Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 351-352; *Nadwórna*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 18, red. J. Wojnowski, Warszawa 2003, s. 283.

niej skierowało się do Tyśmieniczian⁵¹ i Stanisławowa⁵², by dotrzeć do Jezupola⁵³. Tam pułk zatrzymał się na sześć dni⁵⁴.

Po odpoczynku żołnierzy przerzucono w okolice Tarnopola⁵⁵. Minęli Złoczów⁵⁶. Dnia 13 czerwca 1919 roku byli w okolicach Zborowa⁵⁷ i Kozłowa⁵⁸. Ksiądz Masny, przedstawiając przebieg marszu wojska, dorzuca, że w Słobódce⁵⁹, gdzie doszło do potyczek, wypowiedział konających Ukraińców⁶⁰. Dalej pułk skierował się do

⁵¹ Tyśmieniczany – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie stanisławowskim. Por. *Tyśmieniczany*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 12, s. 724.

⁵² Stanisławów – miasto. W okresie międzywojennym w granicach Polski, stolica województwa stanisławowskiego. Por. *Stanisławów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 11, s. 191; *Stanisławów*, w: Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 357-360; S. Olszański, *Kresy kresów. Stanisławów*, Warszawa 2008; *Iwano-Frankiwsk*, w: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 3, red. B. Petrozolin-Skowrońska, Warszawa 1995, s. 99.

⁵³ Jezupol – miasto leżące między rzekami Dniestr i Bystrzyca. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie stanisławowskim, w województwie stanisławowskim. Por. *Jezupol*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1882, s. 581; *Jezupol*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. J. Duchniewski, Lublin 1997, kol. 1287.

⁵⁴ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 75-85.

⁵⁵ Tarnopol – miasto nad Seretem. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu, stolica województwa tarnopolskiego. Por. *Tarnopol*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 12, s. 187; Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 446-448; *Tarnopol*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 27, red. J. Wojnowski, Warszawa 2005, s. 188.

⁵⁶ Złoczów – miasto nad rzeką Złoczówką. W latach 1918-1920 znajdowało się pod administracją Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej i tymczasową administracją Polski, po roku 1923 miasto powiatowe w województwie tarnopolskim. Por. *Złoczów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 14, s. 628; *Złoczów*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 30, red. J. Wojnowski, Warszawa 2005, s. 401.

⁵⁷ Zborów – miasto nad Strypą. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba gminy Zborów i powiatu zborowskiego, w województwie tarnopolskim. Por. *Zborów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 14, s. 525; *Zborów*, w: Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 460-461; *Zborów*, w: *Wielka encyklopedia powszechna PWN*, t. 12, red. S. Żółkiewski, Warszawa 1969, s. 670.

⁵⁸ Kozłów – miasto nad rzeką Strypą i Wysuszką, na zachód od Tarnopola. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie brzeżańskim (następnie tarnopolskim), w województwie tarnopolskim. Por. *Kozłów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 562.

⁵⁹ Słobódka – wieś. Przed II wojną światową w powiecie brzeżańskim, w województwie staropolskim. Por. *Słobódka*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 10, s. 806.

⁶⁰ Opiswane działania były elementem ofensywy czortkowskiej. Była to operacja zaczepna, którą przeprowadziły oddziały Ukraińskiej Armii Halickiej w dniach 7-28 czerwca 1919 roku w końcowej fazie wojny polsko-ukraińskiej. W wyniku tej ofensywy oddziały polskie odniosły zwycięstwo. Jednocześnie doszło do likwidacji Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Por. Kozłowski, *Między Sanem a Zbruczem*, s. 280-283; M. Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka 1918-1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2002, s. 104-121; R. Galuba, „Niech nas rozsądzi krew i miecz...”. *Konflikt polski-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918-1919*, Poznań 2004, s. 194-203, 221-232; M. Klimecki, *Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918-1919. Pierwszy konflikt*

miejsowości: Horodyszcze⁶¹, Denysów⁶² i Kupczyńce⁶³, gdzie miały miejsce ciężkie walki. Następnie udał się na zachód przez Augustówkę⁶⁴ i Pomorzany⁶⁵, docierając 16 czerwca 1919 roku do Brzeżan⁶⁶, gdzie wziął udział w obronie tego miasta⁶⁷. Momentami sytuacja była dramatyczna. Oddajmy głos ks. Masnemu:

Zmuszony [był] i 8 pp. Leg[ionów] do cofania się ku wieczorowi dnia po Bożym Ciele⁶⁸. Kiedy główne siły odeszły, ja zostałem i znalazłem się w dziwnych tarapatach. Jeszcze bowiem wciąż przez most uciekają oddziały i gromadki rozbite (...), a ogień artyleryjski ruski nie ustaje ze wzgórz poprzez łąki i staw nie ustaje. Muszę uczyć żołnierzy, jak w ucieczce swej chronić się za brzegi wozów przed pociskami, jak nie wolno rzucić broni, owszem porzuconą podejmować, bo czym się bronić będzie w wypadku każdy, razem skierowałem wszystkich ku odeszłym siłom naszym (...). Na koniec już sam, jeden, znalazłem się na rozdrożu. Jeśli wezmę drogę wprost, wpadnę w ręce zachodzących kołem Rusinów, jeśli pójdę w lewo nad jeziorem ku Brzeżanom, będę w najgorętszym ostrzale z tamtego brzegu. Wybrałem to ostatnie, choć na razie najniebezpieczniejsze, także z tego względu, że płaszcz i papiery zostawiłem na ruskim probostwie w pobliskiej nadbrzeżnej wsi⁶⁹.

Ostatecznie jednak bezpieczne udało mu się dotrzeć do Brzeżan. Napotkawszy żołnierzy z różnych oddziałów, podprowadził ich do 8. Pułku Piechoty Legionów,

---

zbrojny odrodzonej Polski, Warszawa 2014, s. 226-243; O. Dedyk, *Czortkiwska ofenzywa*, Lwów 2015.

⁶¹ Horodyszcze – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie brzeżańskim, w województwie staropolskim. Por. *Horodyszcze*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, s. 150.

⁶² Denysów – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie tarnopolskim, w województwie tarnopolskim. Por. *Denysów wielki i mały*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 957.

⁶³ Kupczyńce – wieś nad Strypą. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie tarnopolskim, w województwie tarnopolskim. Por. *Kupczyńce*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 884.

⁶⁴ Augustówka – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie brzeżańskim, w województwie staropolskim. Por. *Augustówka*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 54.

⁶⁵ Pomorzany – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie zborowskim, w województwie tarnopolskim. Por. *Pomorzany*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 15, cz. 2, red. B. Chlebowski, Warszawa 1902, s. 491; *Pomorzany*, w: Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 415.

⁶⁶ Brzeżany – miasto położone nad Złotą Lipą. W latach 1918-1919 znajdowało się pod administracją Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej oraz administracją tymczasową Polski, po 1923 roku siedziba powiatu w województwie tarnopolskim. Por. *Brzeżany*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 417; *Brzeżany*, w: Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 409-414; *Brzeżany*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 4, red. J. Wojnowski, Warszawa 2001, s. 522.

⁶⁷ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 89-91; Kozłowski, *Między Sanem a Zbruczem*, s. 283-284.

⁶⁸ Było to 20 czerwca 1919 roku.

⁶⁹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 91-92.

a sam wrócił do miasta i podążył do szpitala. Wraz z cofającą się kawalkadą skierował się poprzez wieś Raj do Przemyślan⁷⁰, zatrzymując się tam na tydzień. Dzięki wsparciu i inicjatywie Naczelnego Wodza J. Piłsudskiego, który 28 czerwca 1919 roku przybył do Rohatynia⁷¹, doszło do przeciwnatarcia⁷². Podczas bitwy wielu żołnierzy odniosło poważne rany, niektórzy zginęli. Oddajmy głos ks. Masnemu:

Sanitariusze bandażują, lekarze operują a ja chodzę do wskazanych przez doktorów spowiadam i namaszczam: już nie wiem ilu, ale pamiętam, że zmęczony ja okrutnie i lekarze pomordowani, odstawiamy, odwozimy. O lżej rannych spokojniejsi wszyscy, ja spokojny o dusze zaopatrzonych⁷³.

Następnie pułk skierował się przez Wołków⁷⁴, Meryszczów⁷⁵, Brzuchowice⁷⁶, Janczyn⁷⁷, Narajów⁷⁸ do Brzeżan⁷⁹ na sześć dni. Stamtąd do Podhajec⁸⁰, gdzie jed-

---

⁷⁰ Przemyślany – miasto nad Gniłą Lipą, 46 km na południowy wschód od Lwowa. W latach 1918-1919 pod administracją Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, następnie pod tymczasową administracją Polski. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu przemysłańskiego w województwie tarnopolskim. Por. *Przemyślany*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1888, s. 168.

⁷¹ Rohatyn – miasto nad Gniłą Lipą, 68 km na południowy wschód od Lwowa. W okresie międzywojennym w granicach Polski, stolica powiatu w województwie stanisławowskim. Por. *Rohatyn*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 9, s. 692; *Rohatyn*, w: *Strojny, Bzowski, Grossmann, Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 355-357; *Rohatyn*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 23, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 414.

⁷² *Zarys historii wojennej 8-go pułku piechoty*, s. 17; Kozłowski, *Między Sanem a Zbruczem*, s. 284.

⁷³ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 99-100.

⁷⁴ Wołków – wieś, 7 km na południowy wschód od Przemyślan. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie przemysłańskim, w województwie lwowskim. Por. *Wołków*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 13, red. B. Chlebowski, Warszawa 1893, s. 871.

⁷⁵ Meryszczów – wieś nad Gniłą Lipą, 6 km na południe od Przemyślan. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie przemysłańskim, w województwie lwowskim. Por. *Meryszczów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 6, s. 261.

⁷⁶ Brzuchowice – wieś na Gniłą Lipą, 9 km od Przemyślan. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie przemysłańskim, w województwie lwowskim. Por. *Brzuchowice*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 428.

⁷⁷ Janczyn – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie przemysłańskim, w województwie lwowskim. Por. *Janczyn*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, s. 398.

⁷⁸ Narajów – wieś nad potokiem Narajówka. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie brzeżańskim, w województwie tarnopolskim. Por. *Narajów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 6, s. 901.

⁷⁹ Brzeżany – zob. przyp. 66.

⁸⁰ Podhajce – miasto położone na prawym brzegu rzeki Koropiec, na południowy wschód od Lwowa, 26 km na południe od Brzeżan. W okresie międzywojennym w granicach Polski, miasto powiatowe w województwie tarnopolskim na Ukrainie. Por. *Podhajce*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 8, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1887, s. 384; *Strojny, Bzowski, Grossmann, Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 439-440; *Podhajce*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 21, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 231.

nak nie pozostał długo, ruszając dalej. W okresie 7-15 lipca 1919 roku żołnierze przebywali nad Strypą⁸¹, gdzie toczyły się zażarte boje⁸². Potem przenieśli się nad Zbrucz⁸³. Dnia 20 lipca 1919 roku ks. Masny odprawił Mszę św. w kościele sidorowskim dla części wojska i ludności cywilnej, a później również w sąsiedniej miejscowości w Wasylkowie⁸⁴. Dostał wtedy także przepustkę na krótki urlop⁸⁵.

Dnia 27 lipca 1919 roku powrócił do oddziału, spełniając posługę duszpasterską pomiędzy Sidorowem⁸⁶, Kociubińczykami⁸⁷ i Wasylkowem. Część pułku 20 sierpnia 1919 roku, po Mszy św. w Sidorowie, wyruszyła w dalszą drogę⁸⁸. W tym czasie z kwatery oddział X działającego przy Dowództwie Wojsk Polskich na Galię Wschodnią, ks. Masny otrzymał pismo, w którym ks. J. Panaś, dziekan Wojska Polskiego, zwracał się z prośbą do wszystkich kapelanów o opracowanie kazań na potrzeby dziekanatu⁸⁹. Następnego dnia autor pamiętnika odprawił

---

⁸¹ Strypa – lewy dopływ Dniestru, obecnie rzeka na terenie Ukrainy. Por. *Strypa*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 11, s. 433.

⁸² W okolicach Strypy miała miejsce bitwa pod Jazłowcem. W dniach od 11 do 13 lipca 1919 roku w toku walk o przebieg granicy wschodniej doszło do zwycięskiego starcia pomiędzy 14. Pułkiem Ułanów 4. Dywizji Strzelców Polskich z wojskami Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Por. W. Laudyn, *Bój pod Jazłowcem 11-13 VII 1919 r.*, „Przegląd Kawaleryjski”, 9 (1932) nr 5-6, s. 394-415; J. Tym, *Bój pod Jazłowcem 11-13 lipca 1919 roku*, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały”, 15 (2003) s. 33-58; D. Koreś, *Bój pod Jazłowcem*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 11 (2011) nr 8-9, s. 52-69.

⁸³ Zbrucz – lewy dopływ Dniestru. W latach 1921-1939 wzdłuż rzeki biegła granica między II Rzeczpospolitą a Ukraińską Socjalistyczną Republiką Radziecką. Por. *Zbrucz*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 14, s. 531; Strojny, Bzowski, Grossmann, *Przewodnik. Ukraina zachodnia*, s. 81; *Zbrucz*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 30, s. 310.

⁸⁴ Wasylków – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie husiatyckim, w województwie tarnopolskim. Por. *Wasylków*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 13, s. 141; AMS, sygn. V/244/III, *Wspomnienia*, s. 101-106, 118-120.

⁸⁵ AMS, sygn. V/244/III, *Wspomnienia*, s. 121-122, 128-129.

⁸⁶ Sidorów – wieś nad rzeką Zbrucz. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie husiatyckim, w województwie tarnopolskim. Por. *Sidorów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 10, s. 480.

⁸⁷ Kociubińczyki – wieś nad rzeką Zbrucz, 14 km na południe od Husiatyna. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie husiatyńskim, w województwie tarnopolskim. Por. *Kociubińczyki*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 232.

⁸⁸ AMS, sygn. V/244/III, *Wspomnienia*, s. 129-131.

⁸⁹ Tekst pisma z 31 lipca 1919 roku był następujący: „Ks. Kapelan Mar. Jędrzej Masny Mkniewski 8 p. Legjonów]. Wielki brak kazań treści wojskowej daje się wielce odczuwać TP. XX. Kapelanom. Na półkach księgarskich nie ma ani jednego podręcznika, nie tylko polskiego, lecz nawet i niemieckiego; wszystko bowiem tu wyczerpane. Tak łatwo przecież wiribusunitis coś zdziałać. Nie wątpię, że PT. XX. zgodzą się na moją propozycję i każdy opracuje bodaj jedno kazania i prześle je do Dziekanatu. Ten zaś wyda to drukiem a czysty dochód przeznaczą na cele polskie. Czas nadsyłania opracowanych kazań kończy się z dniem 31 sierpnia. ks. Panaś, dziekan WP. Temat: 1) o miłości Ojczyzny, 2) Cześć ku NPM w wojsku polskim”, AMS, sygn. V/244/III, *Wspomnienia*, s. 131-132.

Mszę św. w Kociubińcach⁹⁰ dla pozostałej części pułku. Dnia 23 sierpnia 1919 roku przybył do Lwowa. Dwa dni później pułk ruszył dalej⁹¹.

Rozdział IV przedstawia posługę ks. Masnego jako kapelana 8. Pułku Piechoty Legionów od 25 sierpnia do 12 listopada 1919 roku oraz jego pracę w charakterze kapelana 35. Pułku Piechoty Wojska Polskiego od 25 listopada 1919 do 10 września 1920 roku.

Na początku listopada 1919 roku, decyzją władz duszpasterstwa wojskowego, ks. Masny został przydzielony do nowego pułku. Dnia 13 listopada przekazał uporządkowane dokumenty⁹² do kancelarii 8. Pułku Piechoty Legionów. Otrzymał w tym czasie rozkaz z poczty polowej podpisany przez dowódcę pułku Władysława Bończę-Uzdowskiego⁹³. W piśmie tym znalazł m.in. taki fragment:

Przed paru dniami opuścił nas dzielny nasz kapelan ks. Masny-Mkniwski udając się na inne rozkazem wyznaczone stanowisko. Ks. Masny-Mkniwski należał do tych kapelanów wojskowych, którzy głęboko pojmują swe obowiązki, nie szczędzą trudu, a nawet z narażeniem życia je wykonują. Wszędzie, gdzie sytuacja bojowa tego wymagała, czy to pod Denysowem, czy Brzeżanami czy Wołkowem, widzieliśmy go w pierwszej linii niosącego otuchę, pokrzepiającego ducha żołnierza. W wykonaniu zaś codziennych duchowych posług był tak niestrudzony, że zyskał sobie miłość nie tylko żołnierzy, ale i tutejszej ludności cywilnej. Żegnając go życzymy mu i na nowym stanowisku takiego uznania, jakim cieszył się w naszym pułku⁹⁴.

Będąc kapelanem 35. Pułku Piechoty⁹⁵, podobnie jak wcześniej, realizował powierzone mu zadania. Zgodnie z przydziałem 25 listopada 1919 roku ks. Masny

⁹⁰ Kociubińce – wieś nad rzeką Zbrucz. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie husiatyckim, w województwie tarnopolskim. Por. *Kociubińce*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 232.

⁹¹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 159-161. Na tym kończy się rozdział III.

⁹² Chodzi o księgi metryk, duplikaty, potwierdzenia, kwity i pieczętki.

⁹³ Władysław Bończa-Uzdowski, generał brygady, urodził się 23 sierpnia 1887 roku w Podborzczach, komendant 1. kompanii 4. Pułku Piechoty Legionów, następnie I batalionu 4. Pułku Piechoty w Legionach Polskich (1915), dowódca 8. Pułku Piechoty Legionów (30 sierpnia 1919 – 13 lutego 1920, 17 marca – 15 sierpnia 1920), dowódca piechoty dywizyjnej 3. Dywizji Piechoty Legionów w Zamościu (1926-1927), dowódca 28. Dywizji Piechoty w Warszawie (1927-1939). W 1939 roku aresztowany przez Niemców i osadzony w Oflagu VII A Murnau, zmarł 21 marca 1957 roku w Warszawie, odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari za wojnę 1918-1920. Por. Kryśka-Karski, Żurkowski, *Generałowie Polski*, s. 77; P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 1994, s. 344.

⁹⁴ Rozkaz 8. Pułku Piechoty Legionów z dnia 21 listopada 1919 roku. Por. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 192-193.

⁹⁵ Do uformowania jednostki doszło na terenie powiatów zamojskiego, tomaszowskiego, chełmskiego, krasnostawskiego, biłgorajskiego i hrubieszowskiego w 1918 roku. Otrzymała wówczas nazwę Chełmskiego Pułku Piechoty. W późniejszym czasie przemianowano go na 35. Pułk Piechoty. Pod tą nazwą funkcjonował aż do rozwiązania we wrześniu 1939 roku. Żołnierze tego pułku aktywnie uczestniczyli zarówno w wojnie polsko-ukraińskiej, jak i polsko-bolszewickiej. Pułk walczył w składzie 9. Dywizji Piechoty. Dowódcami tego pułku byli m.in.: ppłk/ppłk piech. Mieczysław Ryś-Trojanowski (listopad 1918 – 20 maja 1920), ppłk piech. Wiktor Nowakowski-Wielkopolanin (p.o. 20 maja 1920 – 22 grudnia 1925). Szerzej na temat tego pułku zob. *Zarys historii wojennej*

przybył do Równego⁹⁶ na Wołyniu. Przedstawił się dowódcy pułku płk. Mieczysławowi Rysiowi-Trojanowskiemu⁹⁷. Zamieszkał w koszarach, aby być bliżej żołnierzy. Dnia 30 listopada 1919 roku asystował w nabożeństwie sprawowanym przez bp. Ignacego Dub-Dubowskiego⁹⁸. Zakończyło się ono uroczystym błogosławieństwem udzielonym przez biskupa zgromadzonym żołnierzom⁹⁹.

Po tygodniu ks. Masny przedstawił dowódcy pułku M. Rysiowi-Trojanowskiemu projekt zorganizowania dla żołnierzy krótkich rekolekcji z okazji Adwentu. Propozycja została przez dowódcę pozytywnie rozpatrzona. W okresie 2-9 grudnia 1919 roku duchowny wygłosił 13 nauk. W tym czasie, korzystając z pomocy innych kapłanów, 579 żołnierzy wypowiedało się i przyjęło Komunię św.¹⁰⁰.

Dnia 13 grudnia 1919 roku ks. Masny-Mkniewski wraz z żołnierzami opuścił koszary. Kilka dni później pułk zajął pozycję między rzekami Cna¹⁰¹, Łań¹⁰² i Prypeć¹⁰³. Dowództwo zarządziło, aby przygotować wigilię dla całego pułku. Ksiądz

---

35-go pułku piechoty, oprac. W. Brzychaczek, Warszawa 1929; *9 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995; Jagiełło, *Piechota Wojska Polskiego*.

⁹⁶ Równe – miasto leżące nad rzeką Uście. W okresie międzywojennym w granicach Polski, było siedzibą powiatu równieńskiego i gminy wiejskiej Równe, w województwie wołyńskim. Por. *Równe*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 9, s. 818; *Równe*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 24, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 16.

⁹⁷ Mieczysław Ryś-Trojanowski, generał brygady, urodził się 21 października 1881 roku w Krośniewicach, dowódca 5. Pułku Piechoty Legionów Polskich (1916-1917), dowódca Okręgu Wojskowego w Chełmnie i Chełmskiego Pułku Piechoty, przemianowanego na 35. Pułk Piechoty (1918-1920), 20 maja 1920 roku powierzono mu dowództwo XVII Brygady piechoty, dowódca 9 Dywizji Piechoty (1920-1926), dowódca Okręgu Korpusu Nr IX w Brześciu nad Bugiem (1926-1935), dowódca Okręgu Korpusu Nr 1 w Warszawie (1935-1939), podczas II wojny światowej działał na terenie Węgier, współpracował m.in. z Armią Krajową. W 1944 roku aresztowany przez Niemców, osadzony w Mauthausen, zamordowany 4 IV 1945 roku. Por. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów*, s. 339-340; Kryśka-Karski, Żurakowski, *Generałowie Polski*, s. 159.

⁹⁸ Ignacy Dub-Dubowski, urodził się 12 kwietnia 1874 roku w Wilnie, święcenia kapłańskie przyjął 12 kwietnia 1899 roku, proboszcz w Korcu (1904-1905), sekretarz metropolity mohylowskiego abp. A. Wnukowskiego (1905-1909), proboszcz parafii katedralnej w Żytomierzu (1910-1916), prekonizowany na biskupa łucko-żytomierskiego 16 października 1916 roku, sakrę biskupią otrzymał 1 stycznia 1917 roku, biskup łucko-żytomierski (1917-1925), administrator apostolski diecezji kamienieckiej (1917-1918), arcybiskup tytularny Philippopolis di Arabia, doradca papieża Piusa XI do spraw wschodnich (1925-1939), wizytator apostolski polskich parafii w USA i Kanadzie (1928), zmarł 10 marca 1953 roku w Rzymie. Por. *Ignacy Dub-Dubowski*, w: Krasowski, *Biskupi katolicy*, s. 56-58; W. Kowalów, *Abp Ignacy Dub-Dubowski (1874-1953)*, „Wołanie z Wołynia”, 5 (1998) nr 5, s. 37-39.

⁹⁹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 195-196.

¹⁰⁰ Tamże, s. 197-198.

¹⁰¹ Cna – rzeka, lewy dopływ Prypeci, w zlewisku Morza Czarnego. Obecnie na terenie Białorusi. Por. *Cna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 711.

¹⁰² Łań – rzeka, lewy dopływ Prypeci, w zlewisku Morza Czarnego. Obecnie na terenie Białorusi. Por. *Łań*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1884, s. 579.

¹⁰³ Prypeć – rzeka, prawy dopływ Dniepru. W okresie międzywojennym jej górny bieg znajdował się na terenie Polski. Obecnie przepływa przez Ukrainę i Białoruś. Por. *Prypeć*, w: *Słownik*

kapelan poczynił stosowne ku temu przygotowania. Udał się następnie do siedmiu punktów zorganizowanych w świetlicach, aby pobłogosławić pokarmy, złożyć życzenia wszystkim żołnierzom, starając się nie pominąć nikogo. W Łachwie¹⁰⁴ i Kożangródku¹⁰⁵ odprawił Mszę św. w Boże Narodzenie, jak również w niedzielę 28 grudnia. W niektórych nabożeństwach oprócz wojska uczestniczyła miejscowa ludność. Podobnie było na Nowy Rok. Dnia 4 stycznia 1920 roku pułk skierował się do Pińska¹⁰⁶. Tam w byłym kościele jezuitów ks. Masny odprawił Mszę św. w święto Trzech Króli, natomiast w niedzielę 11 stycznia 1920 roku w kościele parafialnym. W Pińsku udał się także z posługą kapłańską do chorych żołnierzy i oficerów przebywających w miejscowym szpitalu¹⁰⁷.

Okres od 14 stycznia do 11 marca 1920 roku był czasem nieustannego przemieszczania się kapelana pomiędzy pododdziałami. Jego posługa skupiła się przede wszystkim na spowiedzi wojskowych (143) oraz cywilów (20). Odprawił Msze św. i organizował inne nabożeństwa oraz brał udział w pogrzebach. Odwiedzał żołnierzy zarówno w szpitalu, podczas odpoczynku, jak i w trakcie działań bojowych. Obok zadań typowo duszpasterskich nie zapominał również o spełnianiu roli referenta oświatowego. Z powodu nieustannego przemieszczania się wojska oraz braku świetlicy ta druga funkcja ograniczała się jedynie do rozmów z grupami żołnierzy i wypożyczania książek dla pododdziałów i dla poszczególnych osób¹⁰⁸.

Od Środy Popielcowej 18 lutego 1920 roku przeprowadził siedmiodniowe rekolacje wielkopostne, podczas których zorganizował możliwość wyspowiadania się żołnierzy z pododdziałów przebywających w rezerwie w miejscowości Roh¹⁰⁹. W tym czasie przewodniczył licznym pogrzebom na miejscowych cmentarzach. Szczególnie boleśnie przeżył pogrzeb 17 poległych żołnierzy w miejscowości Kopatkiewicz¹¹⁰.

---

geograficzny Królestwa Polskiego, t. 9, s. 115; *Prypec*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 22, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 392.

¹⁰⁴ Łachwa – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie łuninieckim, w województwie poleskim. Por. *Łachwa*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 566.

¹⁰⁵ Kożangródek – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie łuninieckim, w województwie poleskim. Por. *Kożangródek*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 575.

¹⁰⁶ Pińsk – miasto nad rzeką Piną, u ujścia Prypeci. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w województwie poleskim. Por. *Pińsk*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 8, s. 167; *Pińsk*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 21, s. 74.

¹⁰⁷ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 199-200. Na kolejnych stronach pamiętnika znajdziemy (dość obszerny) geograficzny i historyczny opis pięknego Polesia, zob. s. 201-215.

¹⁰⁸ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 215-216.

¹⁰⁹ Roh (Rog) – wieś koło miasta Kopatkiewicz. W latach 1919-1920 należała do gminy Kopatkiewicz. Por. *Roh*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 9, s. 686.

¹¹⁰ Kopatkiewicz (Kapatkiewicz) – miasteczko, 35 km od Petrykowa. W latach 1919-1920 siedziba gminy na obszarze tzw. administracyjnego okręgu brzeskiego pod zarządem polskim. Obecnie w rejonie petrychowskim, w obwodzie homelskim na Białorusi. Por. *Kopatkiewicz*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 374.

Dla uczczenia poległych żołnierzy ułożył krótki wiersz:

Stanąwszy za wsią przed zagajowym cmentarzem
 (A w twarz nas siekł szklisty mróz), znużeni mozołem
 Zawziętych z wrogiem walka, druhu, posępne kołem
 Otoczyliśmy 17-ście trumien, tych jarzem
     Przedrogich, złożonych co właśnie z barków społem
     Z otwartych tuż 17 jam dla młodych chłopców
     W oczach urosło z piasku 17 kopców
 Jawno, w odmarszu na, że z tym ziemi popiołem
 Zasypano tam coś z naszych serc, z tą łzą, co z lic
 W groby spadła, jako pamiątka o krwi strudze
 Gdy w śnieg czerwienią z zablądłych ciał w polu płynęła
     Ich ran, a teraz śmierci z męstwa, bolesny z nas widz
     Każdy, niósł w duszy pewność, iż takich zasłudze
     Przeczytać trzeba, że Ojczyzna będzie żyła.
 Bo tak: oni męczennikami za wiarę i rodziny,
 a krew męczeńska nasieniem jest wiernych,
 zatem im chwałą z Bogiem w niebie,
 a nam z Bogiem na ziemi wolność¹¹¹.

Jakiś czas później, wracając z Mszy św., podczas której miała miejsce przysięga 15. Pułku Piechoty, ks. Masny doznał poważnej kontuzji. Ponieważ doraźne działania nie przyniosły wymiernego skutku, lekarz wojskowy orzekł, że jedynym ratunkiem dla niego jest poddanie się operacji. Zanim do niej doszło, uregulował wszelkie formalności zarówno w pułku, jak i w duszpasterstwie. Pociągiem udał się do Poznania, gdzie został zoperowany 16 marca 1920 roku w szpitalu wojskowym. Tam pod opieką pielęgniarek ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia powoli wracał do zdrowia. Dnia 13 maja 1920 roku otrzymał urlop zdrowotny¹¹². Wykorzystał go, aby odwiedzić rodziców mieszkających w Łące, których nie widział od 12 lat¹¹³. Po kilku dniach powrócił do swojego pułku. Podczas jego nieobecności zastępował go inny kapelan, z którym jednak się nie spotkał. Dnia 18 maja 1920 roku wraz z pułkiem wyruszył w dalszą drogę, mijając po drodze miejscowości Ostrohlady oraz Chołmecz¹¹⁴, by 22 maja dotrzeć nad Dniepr¹¹⁵. W tym czasie dokonana się zmiana na stanowisku dowódcy¹¹⁶. Został nim płk. Wiktor Nowakowski-Wielkopolanin¹¹⁷.

¹¹¹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 221.

¹¹² Tamże, s. 222-225.

¹¹³ Tamże, s. 225-228.

¹¹⁴ Powyższe miejscowości należały do dawnego powiatu rzeczycyckiego. Por. *Powiat rzeczycycki*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 340.

¹¹⁵ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 228-230.

¹¹⁶ W pamiętniku ks. Masny wspomina o tej zmianie dwa miesiące później, gdy pułk brał udział w walkach pod Grodnem. Por. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 236.

¹¹⁷ Wiktor Nowakowski-Wielkopolanin vel Wiktor Pokrywka, podpułkownik piechoty, urodził się 15 października 1882 roku w Poznaniu, oficer 5. Pułku Piechoty, dowódca I batalionu Chełmskiego Pułku, dowódca 35. Pułku Piechoty (1920-1925), oficer przysposobienia wojskowego w dowództwie 26. Dywizji Piechoty (1925-1927), komendant Komendy Miasta Lwów, komisarz rządco-

W trakcie pobytu pułku nad Dnieprem przypadały kolejno ważne święta kościelne takie jak: Zesłanie Ducha Świętego, Świętej Trójcy czy Boże Ciało, dlatego ks. Masny odprawiał w tym czasie nabożeństwa dla wszystkich trzech batalionów swego pułku, lotników wielkopolskich oraz okolicznej ludności. Przemieszczał się wtedy pomiędzy miejscowościami: Prokisiel, Świerydowicze, Chołmecz, Dworec, Nowosiółki, Małodusz i Makanowicze¹¹⁸. W przeciągu 20 dni wygłosił 18 kazań o treści dogmatycznej, patriotycznej i moralnej¹¹⁹.

Od 21 czerwca 1920 roku wraz z wojskiem skierował się ku miejscowości Roh, po drodze odprawiając pojedyncze pogrzeby oraz zaopatrując rannych. Dnia 10 lipca 1920 roku opuścił Roh, zabierając ze sobą bibliotekę żołnierską. Przechodząc przez Kopatkiewicze, zabrał z tamtejszego drewnianego kościoła (opuszczonego rok wcześniej przez miejscowego duszpasterza) część sprzętu kościelnego i szat liturgicznych, które w późniejszym czasie przekazał za pokwitowaniem Kurii Polowej w Warszawie¹²⁰. Po przemarszu przez kilka kolejnych miejscowości, gdzie pełnił posługę kapłańską, wraz z innymi żołnierzami znalazł się w pociągu, który 21 lipca 1920 roku dotarł do Grodna¹²¹.

Już w czasie transportu pociągiem żołnierze dowiedzieli się, że Grodna¹²² zostało zdobyte przez Armię Czerwoną. Dlatego 21 lipca doszło do przeciwnatarcia. W skład grupy, która miała tego dokonać weszły: 35., 34. i 41. Pułk Piechoty, 5. i 6. baterie 10. Pułku Artylerii Polowej, szwadron 13. Pułku Ułanów Wileńskich oraz kompania czołgów. Walki były bardzo zacięte. Sowieci otrzymali wsparcie w postaci 12. Dywizji Piechoty. Wobec znacznego otoczenia przez wroga Polacy ostatecznie zarządzili odwrót spod Grodna¹²³.

---

wy w Tarnopolu, kierownik Wielkopolskiego Inspektoratu Okręgowego w Poznaniu, zmarł 4 kwietnia 1936 roku w Warszawie. Por. W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914-1917. Słownik biograficzny*, t. 3, Warszawa 2006, s. 229-230; J. Kirszak, *Nowakowski-Wielkopolanin Wiktor (1882-1936), oficer i Brygady Legionów Polskich, pplk WP*, „Niepodległość”, 56 (2006) s. 200-203.

¹¹⁸ Wspomniane miejscowości znajdowały się na terenie dawnego powiatu rzeczyckiego. Por. *Powiat rzeczycki*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 340.

¹¹⁹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 234-235.

¹²⁰ Pierwotnie miały trafić do Pińska. Na miejscu okazało się, że rzeczy z kościoła pińskiego wywieziono w głąb kraju, aby uchronić je przed zniszczeniem bolszewików, AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 235-236.

¹²¹ W związku z postępującą zmianą na froncie doszło do odwrotu.

¹²² Grodna – miasto nad Niemnem. W okresie międzywojennym w granicach Polski, siedziba powiatu. Por. *Grodno*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 2, s. 831; *Grodno*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 10, red. J. Wojnowski, Warszawa 2002, s. 466.

¹²³ Por. *Zarys historii wojennej 35-go pułku piechoty*, s. 33-35; AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 257.

Pułk ruszył w dalszą drogę przez Kamionkę¹²⁴, Sokółkę¹²⁵, Janowszczyznę¹²⁶, Czarną Wieś¹²⁷, Krypno¹²⁸, Tykocin¹²⁹ oraz Kobylin¹³⁰. Dnia 1 sierpnia 1920 roku przybył do Rudek¹³¹ w powiecie łomżyńskim. Tam ks. Masny odprawił Mszę św. dla kilku żołnierzy i osób cywilnych. W następnym dniu za pośrednictwem poczty polowej otrzymał pismo od płk. F. Paulika, który wzywał go do szybkiego powrotu (jako kapelana) do 8. Pułku Piechoty Legionów. List ten został odesłany do Naczelnego Duszpasterstwa Frontowego bez żadnej odpowiedzi¹³².

Gdy do żołnierzy dotarła wiadomość o zajęciu przez bolszewików Łomży¹³³ pułk skierował się w stronę Zambrowa¹³⁴, docierając do niego 4 sierpnia¹³⁵. Masze-

¹²⁴ Kamionka – miasteczko. W latach 1921-1929 w powiecie grodzieńskim, w województwie białostockim, następnie w latach 1929-1939 w powiecie szczucińskim, w województwie nowogródzkim. Por. *Kamionka*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, s. 779.

¹²⁵ Sokółka – miasto, 233 km na północny wschód od Warszawy. W okresie od lipca do września 1920 roku okupowane przez wojska bolszewickie. W II Rzeczypospolitej w powiecie sokólskim, w województwie białostockim. Por. *Sokółka*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 9, s. 26; *Sokółka*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 25, s. 340.

¹²⁶ Janowszczyzna – wieś. W okresie międzywojennym w granicach Polski, w powiecie sokólskim, w województwie białostockim. Obecnie w powiecie sokólskim, w województwie podlaskim. Por. *Janowszczyzna*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, s. 436.

¹²⁷ Czarna Wieś – wieś. W okresie międzywojennym w powiecie białostockim, w województwie białostockim. Por. *Czarna Wieś*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 740.

¹²⁸ Krypno (Krypno Wielkie) – wieś. W okresie międzywojennym w powiecie białostockim, w województwie białostockim. Por. *Krypno*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 15, cz. 2, s. 177.

¹²⁹ Tykocin – miasto nad Narwią, 30 km od Białegostoku. W okresie międzywojennym w powiecie wysokomazowieckim, w województwie białostockim. Por. *Tykocin*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 12, s. 695; *Tykocin*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 28, red. J. Wojnowski, Warszawa 2005, s. 186.

¹³⁰ Kobylin – wieś. W okresie międzywojennym w powiecie łomżyńskim, w województwie warszawskim. Por. *Kobylin*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 4, s. 215.

¹³¹ Rutki – wieś. W okresie międzywojennym w powiecie łomżyńskim, w województwie białostockim. Por. *Rutki*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 9, s. 44.

¹³² Por. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 257, 260.

¹³³ Łomża – miasto nad rzeką Narew, 82 km na zachód od Białegostoku. W okresie międzywojennym siedziba powiatu, w województwie warszawskim. Obecnie siedziba powiatu, w województwie podlaskim. Por. *Łomża*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 5, s. 699; *Łomża*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 16, red. J. Wojnowski, Warszawa 2003, s. 292.

¹³⁴ Zambrów – miasto nad rzeką Jabłonką, 68 km na południowy zachód od Białegostoku, 126 km na północny zachód od Warszawy. Podczas wojny polsko-bolszewickiej miasto zostało odbite przez oddziały gen. Edwarda Rydza-Śmigłego z rąk Armii Czerwonej. W okresie międzywojennym w powiecie łomżyńskim, w województwie warszawskim. Obecnie w siedziba powiatu, w województwie podlaskim. Por. *Zambrów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 14, s. 363; *Zambrów*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 30, s. 226.

¹³⁵ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 260-261.

rując dalej, dniem i nocą, przybył do Wyszkowa¹³⁶. Pod wsią Kalinowo¹³⁷ doszło do ostrego starcia z nieprzyjacielem. W walkach pułk poniósł dotkliwe straty. Zginęło 3 dowódców kompanii i 18 szeregowych, rannych zostało 2 oficerów i 42 szeregowych¹³⁸. Książd Masny-Mkniewski tę bitwę tak zapamiętał:

(...) na rozdrożu stanął oficer i powiada: wytrwać musimy! Wytrzymaliśmy statecznie. Że 4 oficerów na pozycji od ran postrzałowych na moich rękach pomarło, a do piątego już dobiec nie zdołałem, to serca ból, ze straty, acz mieszany z pociechą, iż jako bohaterzy wolności poszli pod błogosławioną rękę kapłańską z deptanej stopami polskiej Ojczyzny po wieniec chwały, poszli do Ojczyzny wiecznej. Rannych zaś żołnierzy odprowadziłem kilku do wężła lub odnieść nakazałem ręcznym wózkiem wskazałem sanitariuszom. Poległych pochowałem na cmentarzu nad Wyszkowem, wprawdzie z orkiestrą i kompanią honorową, jednak obcą, metryki śmierci spisałem, groby sytuacyjne wyrysowałem, zachowałem wszystko w aktach urzędu duszpasterskiego¹³⁹.

Po trudach walki pułk wycofał się w kierunku Warszawy, przez Serock¹⁴⁰ i Modlin¹⁴¹, docierając nad brzeg Wisły 14 sierpnia 1920 roku¹⁴². Wkrótce wydano rozkaz do odwrotu, dzieląc pułk na trzy grupy. Pod Borkowem koło Nasielska¹⁴³ doszło do kolejnej krwawej bitwy¹⁴⁴. Dnia 15 sierpnia III batalion 35. Pułku Piechoty przystąpił do natarcia. Kapelan starał się dotrzeć do wszystkich potrzebujących, aby udzielić im sakramentu namaszczenia. Wielu żołnierzy poległo i tych przy-

¹³⁶ Wyszów – miasto nad Bugiem, 59 km na północny wschód od Warszawy. W okresie międzywojennym w powiecie pułtuskim, w województwie warszawskim. Por. *Wyszów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 14, s. 147.

¹³⁷ Kalinowo – wieś. W okresie międzywojennym w powiecie pułtuskim, w województwie warszawskim. *Kalinowo*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 3, s. 682.

¹³⁸ Por. *Zarys historii wojennej 35-go pułku piechoty*, s. 42-43.

¹³⁹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 275-276.

¹⁴⁰ Serock – miasto położone nad prawym brzegiem Narwi, 39 km na północ od Warszawy. W okresie międzywojennym w powiecie pułtuskim, w województwie warszawskim. Por. *Serock*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 10, s. 453; *Serock*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 24, s. 550.

¹⁴¹ Twierdza Modlin – umocnienia zlokalizowane u zbiegu Wisły, Narwi i Wkry, 30 km na północny zachód od Warszawy. Por. *Modlin*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 6, s. 567; *Modlin*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 17, s. 559.

¹⁴² AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 279.

¹⁴³ Borków – wieś nad Wkrą. W okresie międzywojennym w powiecie pułtuskim, w województwie warszawskim. Por. *Borkowo*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 314.

¹⁴⁴ Bitwa o Borkowo – jedna z bitew podczas Bitwy Warszawskiej. W dniach 14-15 sierpnia 1920 roku doszło do walki o przeprawę na Wkrze pomiędzy Brygadą Syberyjską pod dowództwem płk. Kazimierza Rumszy oraz oddziałami 9. i 18. Dywizji Piechoty z oddziałami sowieckimi 11. i 16. Dywizji Strzelców. Bitwa zakończyła się zajęciem przez oddziały polskie wschodniego brzegu rzeki. Dzięki temu 5. Armia mogła przystąpić do natarcia w kierunku Nasielska i Pułtusza. Por. J. Odziemkowski, *Leksykon wojny polsko-rosyjskiej 1919-1920*, Warszawa 2004.

szło mu pochować w zbiorowych mogiłach¹⁴⁵. Dopiero następnego dnia udało się odprawić Mszę św., dziękując za zwycięstwo¹⁴⁶.

Ksiądz Masny-Mkniewski wraz z pułkiem przybył do Nasielska¹⁴⁷ 17 sierpnia. Kolejny raz przyszło mu odprawić Mszę św. bez wojska zaangażowanego w toczących się nieustannie walkach¹⁴⁸. Jednak jak zauważył kapelan, żołnierze nie mogąc uczestniczyć w nabożeństwie, przynajmniej pojawiali się w kościele na krótką modlitwę¹⁴⁹.

Przez kolejnych kilkanaście dni pułk ścigał wroga. Korzystając z kolei, dotarł 3 września do Chełma Lubelskiego¹⁵⁰. Tam też dokonał się przegląd 9. Dywizji Piechoty (w skład której wchodził m.in. 35. Pułk Piechoty) przez Naczelnego Wodza Piłsudskiego¹⁵¹. W tym miejscu zakończyła się posługa ks. Masnego. Przyczynił się do tego pogarszający się stan jego zdrowia¹⁵². Wysłuchawszy opinii lekarza, udał się do szpitala w Chełmie, a następnie poprosił o zwolnienie go z posługi kapelana. Mimo różnych prób zatrzymania go w wojsku ostatecznie otrzymał od biskupa połowego Galla decyzję o zwolnieniu z funkcji kapelana wojskowego¹⁵³, jak również rozkaz z Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego¹⁵⁴.

¹⁴⁵ Por. *Zarys historii wojennej 35-go pułku piechoty*, s. 44; AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 283-289.

¹⁴⁶ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 290.

¹⁴⁷ Nasielsk – miasto nad Nasielnią, 50 km na północ od Warszawy. W okresie międzywojennym w powiecie pułtuskim, w województwie warszawskim. Por. *Nasielsk*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 6, s. 924; *Nasielsk*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 18, s. 365.

¹⁴⁸ Bitwa o Nasielsk – starcie w ramach Bitwy Warszawskiej. W dniach 14-16 sierpnia 1920 roku doszło do starcia pomiędzy 22. Pułkiem Piechoty i 68. Pułkiem Piechoty Wojska Polskiego z 11. Dywizją Strzelców Armii Czerwonej. Dnia 16 sierpnia 1920 roku udało się doprowadzić do kontruderzenia znad Wieprza. W ramach tej operacji Wojsko Polskie zaatakowało tyły Frontu Zachodniego Armii Czerwonej. Kontrnatarcie zakończyło się sukcesem Polaków, przyczyniając się do zwycięstwa w wojnie polsko-bolszewickiej. Por. *Bitwa Warszawa 13-28 VIII 1920. Dokumenty operacyjne*, red. M. Tarczyński, Warszawa 1996; *Odziemkowski, Leksykon wojny*; tenże, *Piechota polska w wojnie w Rosji bolszewicką 1919-1920*, Warszawa 2010; R. Och, P. Wiącek, *1920-2020. Kontruderzenie znad Wieprza. Historia i pamięć*, Puławy 2020.

¹⁴⁹ AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 294.

¹⁵⁰ Chełm Lubelski – miasto nad Uherką. W dniach 5 sierpnia – 9 września 1920 roku w rejonie Chełma toczyły się walki osłonowe. Siedziba powiatu w województwie lubelskim. Por. *Chełm*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. 1, s. 553; *Chełm*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 5, red. J. Wojnowski, Warszawa 2001, s. 353.

¹⁵¹ Por. *Zarys historii wojennej 35-go pułku piechoty*, s. 47; AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 297. Autor pamiętnika dostąpił zaszczytu spotkania z Naczelnikiem Piłsudskim. Jak zaznaczył innych kapelanów tam nie było.

¹⁵² Chodziło o przebyłą dwukrotnie czerwonkę (dyszenterię), częściowe zapalenie płucnej oraz ból w okolicach rany po przebytej operacji. Por. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 299.

¹⁵³ „Przychylając się do prośby z dnia 25 sierpnia 1920 niniejszym zwalniam Wielebnego Księdza z obowiązków kapelana i wyrażam podziękowanie za dotychczasową pracę”. Pismo nr 8107 ks. dr Stanisława Galla, biskupa połowego Wojska Polskiego, zob. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 302.

¹⁵⁴ „Księdza Masny-Mkniewskiego Jędrzeja kapelana garnizonu Nowy Dwór oddaje się ze względów zdrowotnych do dyspozycji Kurii Biskupiej WP z dniem 25 września. Przy tej sposob-

Kończąc, można postawić pytanie, jak jego posługę oceniali przełożeni. W tym miejscu warto posłużyć się fragmentami zaświadczenia wydanego przez dowódcę 35. Pułku Piechoty, płk. W. Nowakowskiego-Wielkopolanina. Czytamy tam m.in.:

Od dnia przybycia do pułku dzielił ks. kapelan Masny Mkniewski dolę i niedolę żołnierską na każdym miejscu czy to w czasie najzaciętszej bitwy, czy to w czasie odpoczynku, nie szczędził ks. kapelanu trudu i dobrego słowa, aby porywać do czynu żołnierza zmagającego się z zdračliwym a przemożnym wrogiem. Nic dziwnego, że żołnierze pułku poznali i kochali swego kapelana. Widzieli go bowiem przy ołtarzu, widzieli go w swych kwaterach, a również poznali go jako swego spowiednika, gdy niejeden ranny pragnął zaspokoić swe sumienie i nie zapomną z pewnością żołnierze mojego pułku swego księdza kapelana, który wraz z nim śpieszył do ataku i szturmował na wieś Kalinowo koło Wyszkowa, który wraz z nimi walczył w pierwszej linii o ciężką przeprawę pod Borkowem koło Nasielska. Mile wspominają oficerowie i żołnierze pułku swego kapelana, który straciwszy chwilowy kontakt z pułkiem dostał się do niewoli bolszewickiej.

Jako referent oświatowy pułku wywiązał się ks. kapelan Masny-Mkniewski pod każdym względem z włożonego nań obowiązku, dokładał zawsze i wszędzie wszelkich starań, by poziom żołnierza polskiego postawić na jak najwyższej wyżyźnie by wyrobić w nim miłość i ukochanie do ojczyzny. Idąc z pułkiem w dalekie kresy wschodnie nad Dniepr, wniósł ks. kapelan zawsze i wszędzie wśród ludności miejscowej to przekonanie, w wiarę i siłę naszego Państwa i Ojczyzny oraz Rządu. Mile i z zadowoleniem wspominam będziemy zawsze te ciężkie czasy i chwile, które Ksiądz Kapelan Masny-Mkniewski przeżywał w 35 pp. WP¹⁵⁵.

Wspomniany powyżej dowódca w prywatnym liście skierowanym do księdza kapelana napisał jeszcze inne ważne słowa. Zacytujmy przynajmniej fragment z tego listu:

Z prawdziwą przykrością dowiadujemy, że nasz Drogi Towarzysz dołi i niedoli w polu, z powodu postradanego tamże zdrowia, ma zamiar nie wrócić do nas więcej. Los tak zrzucił – Bóg tak chciał, więc trudno – trzeba się z tym pogodzić. Proszę jednak przyjąć do wiadomości i pamiętać o tym, że w pamięci naszej – w szeregach pułku mego – posiadał Drogi Ksiądz i na przyszłość prawo obywatelstwa, zawsze mile wspominany. Wszak wspólnie z nami a najczęściej przy moim boku wraz ze mną, a zawsze ze wszystkimi przeżywał najpiękniejsze chwile triumfu i upojen zwycięstwa, jako też najkrytyczniejsze i najcięższe chwile w czasach chwilowych niepowodzeń, szczególnie w czasach dramatycznych odwrótów, mianowicie znad Dniepru i Grodna. (...) Historia pułku wykaże kiedyś chlubny współdziałanie kochanego Księdza Kapelana naszego we wszystkim cośmy przechodzili i czuli¹⁵⁶.

ności wyraża się X. Masny-Mkniewskiemu pochwalne uznanie za pełną poświęcenia pracę w 35 pp w imię służby”. Odpis rozkazu nr 60 /5180 Naczelnego Dowództwa WP. Główny Kwatermistrz Poczta Polowa nr 53 z dnia 15 X 1920, zob. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 302-303.

¹⁵⁵ Zaświadczenie dowódcy 35. Pułku Piechoty Wojska Polskiego Wiktora Nowakowskiego-Wielkopolanina z 27 października 1920 roku, zob. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 303-305.

¹⁵⁶ List W. Nowakowskiego, dowódcy pułku do ks. Masnego, otrzymany 29 października 1920 roku, zob. AMS, sygn. V/244/III, Wspomnienia, s. 305-306.

Analizując zarówno opracowania historyczne, jak i różnego rodzaju wspomnienia uczestników działań wojennych w latach 1918-1920, wielu badaczy zgadza się, że w omawianym okresie wytworzył się specyficzny typ „kapelana czasu wojny”. Jak czytamy w publikacji Janusza Odziemkowskiego i Sławomira Frączaka:

(...) przeważnie był to człowiek młody, ale posiadający już doświadczenie w pracy społecznej lub niepodległościowej, nierzadko zgłaszający się do szeregów armii ochotniczo. Odznaczał się wielką ofiarnością, a służbę w armii uważał za zaszczyt rekompensujący zawiązką ponoszone trudy i niebezpieczeństwo utraty życia¹⁵⁷.

Na zakończenie warto przypomnieć, że w 2005 roku w 85. rocznicę Bitwy Warszawskiej na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego odbyła się konferencja pt. *W cieniu bitwy warszawskiej*. W referacie wprowadzającym biskup połowy Wojska Polskiego gen. bryg. dr Tadeusz Płoski stwierdził, że problematyka duszpasterstwa wojskowego podczas wojny polsko-rosyjskiej nie doczekała się jeszcze kompleksowego studium¹⁵⁸.

Choć od tego czasu minęło kilkanaście lat i pojawiły się następne publikacje¹⁵⁹, warto jednak prowadzić dalszą kwerendę w archiwach. Autor ma nadzieję, że niniejszy artykuł będzie kolejnym przyczynkiem pokazującym ważną rolę kapelanów podczas wojny polsko-bolszewickiej. Podczas wspomnianej wyżej konferencji prof. dr hab. Wiesław Jan Wysocki w referacie pt. *Wychowawcza rola kapelana na froncie* słusznie zauważył, że bez kapelanów wynik wojny polsko-rosyjskiej byłby z pewnością inny¹⁶⁰.

Z kart omawianego pamiętnika wyłania się postać kapelana, który starał się zawsze godnie spełniać posługę, do której został powołany. Przez swoich dowódców został zapamiętany jako ten, który w dramatycznych sytuacjach, szczególnie podczas odwrotu znad Dniepru i Grodna, z wielkim poświęceniem szedł ramię w ramię z żołnierzami pułku.

¹⁵⁷ Odziemkowski, Frączak, *Polskie duszpasterstwo wojskowe*, s. 89.

¹⁵⁸ T. Płoski, *Duszpasterstwo wojskowe w cieniu bitwy warszawskiej. Referat Biskupa Polowego wygłoszony podczas konferencji zorganizowanej na Uniwersytecie Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie 23 lutego 2005*, http://archiwum-ordynariat.wp.mil.pl/pl/263_77.html (dostęp: 15.05.2018).

¹⁵⁹ W. Roman, *Kapelani wojskowi – bohaterowie wojny polsko-sowieckiej 1919-1920*, <http://www.ordynariat.wp.mil.pl> (dostęp: 15.05.2018); *Wojna o wszystko. Opowieść o wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920*, red. W. Sienkiewicz, aut. tekstów J. Cisek i in., Warszawa 2010; A. Jędrzejczyk, *Moja wojna: 1919-1920*, wyd. 2, Warszawa 2010; W. Wysocki, *Kościół Polski wobec najazdu bolszewickiego w 1920 roku*, w: *W nieustannej trosce o Polską diasporę. Tom studiów historycznych i politologicznych dedykowany Księdzu Arcybiskupowi Szczepanowi Wesolemu*, red. R. Nir, M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 81-96.

¹⁶⁰ R. Chromiński, *Bez kapelanów wynik polsko-rosyjskiej byłby inny*, „Nasza Służba”, 14 (2005) nr 5, s. 6-7.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy (AMS)
sygn. V/244/III, Spuścizna ks. Andrzeja Masnego. Wspomnienia. Przeszła wojna.

Źródła drukowane

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 1-15, Warszawa 1880-1902.

Opracowania

- Bazydło Janusz, *Gall Stanisław abp*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski, Lublin 1989, kol. 829.
- Bitwa Warszawa 13-28 VIII 1920. Dokumenty operacyjne*, red. M. Tarczyński, Warszawa 1996.
- Borczyński Henryk, *Panaś Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, s. 609-610.
- Chromiński Rafał, *Bez kapelanów wynik polsko-rosyjskiej byłby inny*, „Nasza Służba”, 14 (2005) nr 5, s. 6-7.
- Cygan Joanna, *Duszpasterstwo wojskowe w wojnie polsko-bolszewickiej*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki”, 6 (2000) s. 29-32.
- Cygan Wiktor Krzysztof, *Oficerowie Legionów Polskich 1914-1917. Słownik biograficzny*, t. 3, Warszawa 2006.
- Davies Norman, *Orzeł biały czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919-1920*, Kraków 1998.
- Dębiński Józef, *Sytuacja Kościoła katolickiego w Państwie Radzieckim w dwudziestolecu międzywojennym*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 6 (2002) s. 471-481.
- Diedyk Ołeksander, *Czortkiwska ofenzywa*, Lwów 2015.
- Drozdowski Marian Marek, *Spoleczeństwo i Kościół w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*, w: *Kościół w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920. Antologia tekstów historycznych i literackich*, wybór i oprac. M.M. Drozdowski, A. Serafin, Warszawa 1995, s. 9-21.
- Duszpasterstwo wojskowe w okresie posługi abp. Stanisława Galla biskupa polowego wojsk polskich. Wybór dokumentów źródłowych 1918-1933*, Warszawa 2020.
- 9 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995.
- Dzwonkowski Roman, *Kościół katolicki w ZSRR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin 1997.
- Fac Lucjan, *Ksiądz Józef Panaś (1887-1940)*, „Przemyski Informator Kulturalny”, (1997) nr 1, s. 33-34.
- Galuba Rafał, *„Niech nas rozsądzi krew i miecz...”. Konflikt polski-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918-1919*, Poznań 2004.
- Grzybowski Michał Marian, *Wpływ duchowieństwa na morale obrońców w wojnie 1920 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1 (1995) s. 47-54.
- I stał się... Cud Nad Wisłą 1920*, red. Z. Kozak, J. Pasternak, W. Sobczyk, współpr. J. Gzyl, Warszawa 2000.
- Jagiello Zdzisław, *Piechota Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 2007.
- Janacek Stanisław, *Masny Andrzej*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1981*, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 428-430.

- Jędrzejczyk Antoni, *Moja wojna: 1919-1920*, wyd. 2, Warszawa 2010.
- Kępa Zbigniew, Prochwicz Jerzy, *Arcybiskup Stanisław Gall. Pierwszy biskup połowy Wojska Polskiego*, Warszawa 2020.
- Kirszak Jerzy, *Nowakowski-Wielkopoleński Wiktor (1882-1936), oficer i Brygady Legionów Polskich, ppłk WP*, „Niepodległość”, 56 (2006) s. 200-203.
- Klimecki Michał, *Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918-1919. Pierwszy konflikt zbrojny odrodzonej Polski*, Warszawa 2014.
- Kołata Jacek, *Uprawnienia i obowiązki duszpasterzy wojskowych jako przejaw znaczenia i roli duchowieństwa w Wojsku Polskim od pierwszego rozbioru do podpisania traktatu ryskiego 18 marca 1921 roku*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, 14 (2019) nr 16 (1), s. 101-121.
- Koreś Daniel, *Bój pod Jazłowcem*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 11 (2011) nr 8-9, s. 52-69.
- Kowalów Witold, *Abp Ignacy Dub-Dubowski (1874-1953)*, „Wołanie z Wołynia”, 5 (1998) nr 5, s. 37-39.
- Kozłowski Maciej, *Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918-1919*, Kraków 1990.
- Krasowski Krzysztof, *Biskupi katoliccy II Rzeczypospolitej. Słownik biograficzny*, Poznań 1996.
- Krotofil Maciej, *Ukraińska Armia Halicka 1918-1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2002.
- Kryśka-Karski Tadeusz, *Duchowieństwo wojskowe II Rzeczypospolitej*, Londyn 2000.
- Kryśka-Karski Tadeusz, Żurkowski Stanisław, *Generałowie Polski niepodległej*, Warszawa 1991.
- Laskowski Leszek, *Roman Abraham. Losy dowódcy*, Warszawa 1998.
- Laudyn Władysław, *Bój pod Jazłowcem 11-13 VII 1919 r.*, „Przegląd Kawaleryjski”, 9 (1932) nr 5-6, s. 394-415.
- Łukowski Grzegorz, *Franciszek Paulik*, w: *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945. Słownik biograficzny*, t. 2 (1914-1921), cz. 2, red. B. Polak, Koszalin 1993, s. 159.
- Mierzwiński Zbigniew, *Generałowie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1990.
- Musiałik Zdzisław Marian, *Episkopat Polski wobec najazdu bolszewickiego (1919-1920)*, Częstochowa 1996.
- Och Robert, Wiącek Piotr, *1920-2020. Kontruderzenie znad Wieprza. Historia i pamięć*, Puławy 2020.
- Odziemkowski Janusz, Frątczak Sławomir, *Polskie duszpasterstwo wojskowe*, Warszawa 1996.
- Odziemkowski Janusz, *Leksykon wojny polsko-rosyjskiej 1919-1920*, Warszawa 2004.
- Odziemkowski Janusz, *Piechota polska w wojnie z Rosją bolszewicką 1919-1920*, Warszawa 2010.
- Odziemkowski Janusz, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914-1945*, Warszawa 1998.
- Odziemkowski Janusz, Spychała Bolesław, *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987.
- Około-Kulak Antoni, *Kościół w Rosji dawnej, obecnie i w przyszłości*, Kraków 1928.
- Płoski Tadeusz, *Struktura prawno-organizacyjna duszpasterstwa wojskowego w II Rzeczypospolitej*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny”, 45 (2002) nr 3-4, s. 243-268.

- Sienkiewicz Witold, Sikorski Władysław, w: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 25, red. J. Wojnowski, Warszawa 2004, s. 81-82.
- Słowikowski Mieczysław Zygfryd, *Bój w obronie Warszawy i śmierć ks. Skorupki. Wspomnienie historyczne wojny 1920*, Londyn 1964.
- Słownik biograficzny powstańców wielkopolskich*, Poznań 2002.
- Stawecki Piotr, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 1994.
- Strojny Aleksander, Bzowski Krzysztof, Grossmann Artur, *Przewodnik. Ukraina zachodnia. Tam szum Prutu, Czeremoszu...*, Gliwice 2014.
- Szczepeński Janusz, *Spółeczeństwo Mazowsza w wojnie 1920 r.*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki”, 6 (2000) s. 33-42.
- Szwedo Bogusław, *Kapelani wojskowi na drogach ku niepodległości. Sto biogramów na stulecie Biskupstwa Polowego w Polsce*, Warszawa 2019.
- Szwedo Bogusław, *Zawsze w pierwszej linii. Kapłani odznaczeni Orderem Virtuti Militari 1914-1921 i 1939-1945*, Warszawa 2004.
- Tym Juliusz, *Bój pod Jazłowcem 11-13 lipca 1919 roku*, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały”, 15 (2003) s. 33-58.
- Wapiński Roman, Sikorski Władysław (1881-1943), w: *Polski słownik biograficzny*, t. 37, red. H. Markiewicz, Warszawa-Kraków 1997, s. 468-478.
- Wapiński Roman, *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978.
- Wasielewski Jan, *W szponach Antychrysta. Wspomnienia księdza z Rosji bolszewickiej*, Kraków 1924.
- Waszkiewicz Zofia, *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Warszawa 2001.
- Wielka encyklopedia PWN*, t. 1-30, red. J. Wojnowski, Warszawa 2001-2005.
- Wilk Stanisław, *Biskupi polowi Wojska Polskiego w II Rzeczypospolitej*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lublin 2004, s. 371-382.
- Wojna o wszystko. Opowieść o wojnie polsko-bolszewickiej 1919-1920*, red. W. Sienkiewicz, aut. tekstów J. Cisek i in., Warszawa 2010.
- Wysocki Wiesław Jan, *Kościół Polski wobec najazdu bolszewickiego w 1920 roku*, w: *W nieustannej trosce o Polską diaspore. Tom studiów historycznych i politologicznych dedykowany Księdzu Arcybiskupowi Szczepanowi Wesolemu*, red. R. Nir, M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 81-96.
- Żywczyński Mieczysław, *Gall Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, red. K. Lep-szy, Kraków 1957, s. 231.

Netografia

- Ks. Jędrzej Mkniewski-Masny*, oprac. B. Waleczko, <http://www.ordynariat.pl> (dostęp: 15.05.2018).
- Masny (Mkniewski) Andrzej CM (1877-1949)*, http://www.encyklopedia.pl/index.php?title=Masny_Adrzej&oldid=75116 (dostęp: 15.05.2018).
- Pompilj Basilio*, w: *The Cardinals of the Holy Church. Biographical Dictionary (1903-2011)*, <http://web.archive.org/web/20131231002118/http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios-p.htm#Pompilj> (dostęp: 15.05.2018).
- Płoski Tadeusz, *Duszpasterstwo wojskowe w cieniu bitwy warszawskiej. Referat Biskupa Polowego wygłoszony podczas konferencji zorganizowanej na Uniwersytecie Kardya-*

- nala Wyszyńskiego w Warszawie 23 lutego 2005 r.*, http://archiwum-ordynariat.wp.mil.pl/pl/263_77.html (dostęp: 15.05.2018).
- Roman Wanda, *Kapelani wojskowi – bohaterowie wojny polsko-sowieckiej 1919-1920*, <http://ordynariat.wp.mil.pl> (dostęp: 15.05.2018).
- Wysocki Wiesław Jan, *Kościół w Polsce wobec czerwonej zarazy*, <https://ekai.pl/kosciol-w-polsce-wobec-czerwonej-zarazy-w-1920-roku/> (dostęp: 30.05.2020).

POŚLUGA KAPELANA WOJSKOWEGO W LATACH 1918-1920 W ŚWIETLE PAMIĘTNIKA KS. ANDRZEJA MASNEGO-MKNIEWSKIEGO CM

Streszczenie

Zadaniem artykułu jest przybliżenie problematyki duszpasterstwa wojskowego podczas wojny polsko-ukraińskiej (1918-1919) i polsko-bolszewickiej (1919-1920). Ważnym wydarzeniem po zakończeniu I wojny światowej było powołanie na terenie Polski Biskupstwa Polowego Wojska Polskiego. Pierwszym biskupem polowym w 1919 roku został ks. Stanisław Gall, dotychczasowy biskup pomocniczy archidiecezji warszawskiej. W artykule przypomniano zasady funkcjonowania kapelanów wojskowych w tym trudnym okresie.

Główna część publikacji została poświęcona życiu i działalności ks. Andrzeja Masnego-Mkniewskiego CM. Opierając się m.in. na jego osobistych wspomnieniach, szczegółowo przeanalizowano jego posługę jako kapelana. Na początku pełnił ją w szpitalu powszechnym, jak i na ulicach miasta podczas obrony Lwowa (od listopada 1918 roku do lutego 1919 roku). W okresie od 24 marca do 12 listopada 1919 roku pracował jako kapelan 8. Pułku Piechoty Legionów. Wraz z pułkiem uczestniczył m.in. w bitwie pod Denysowem i Brzeżanami. Następnie decyzją władz duszpasterstwa wojskowego przydzielono go do 35. Pułku Piechoty. Przebywał tam od 25 listopada do 10 września 1920 roku. W tym okresie warto wyróżnić jego bohaterską postawę podczas odwrotu z Dniepru i Grodna, ataku i szturm na wieś Kalinowo koło Wyszkowa, jak również podczas przeprawy pod Borkowem koło Nakielska.

We wspomnieniach dowódców zapamiętano go jako duszpasterza spełniającego posługę nie tylko w koszarach, ale przede wszystkim jako gorliwego spowiednika podczas walk frontowych. W wielu miejscach odprawiał Msze św. i organizował inne nabożeństwa oraz brał udział w pogrzebach poległych żołnierzy. Odwiedzał żołnierzy w szpitalu, w trakcie odpoczynku, jak i podczas działań wojennych. W każdym miejscu, gdzie przebywał, nie szczędził trudu i dobrego słowa, aby zachęcić żołnierzy do walki z nacierającym wrogiem. Również jako referent oświatowy pułku wywiązał się pod każdym względem z powierzonych mu obowiązków, rozprowadzając książki wśród pododdziałów i pojedynczych żołnierzy oraz urządzając różnego rodzaju pogadanki.

Słowa kluczowe: wojna polsko-ukraińska; wojna polsko-bolszewicka; 8. Pułk Piechoty Legionów; 35. Pułk Piechoty; duszpasterstwo wojskowe; kapelan; ks. Andrzej Masny-Mkniewski CM; pamiętnik